

AKADEMİ MECMÛASI

Sâmiha AYVERDİ
İbrâhim ALTUNEL
Kemal Yurdakul AREN
Nâzik ERİK
Ömer OKUTAN
Ahmet Yüksel ÖZEMRE
Erdoğan ÖZTÜRK
Vildan SERİN
Nazif SHAHRANİ
Mustafa TAHRALI
Cinuçen TANRIKORUR
Zeynep ULUANT

YIL: 23

TEMMUZ 1994

SAYI: 3

AKADEMİ MECMUASI

YIL: 23

TEMMUZ 1994

SAYI: 3

KUBBEALTI AKADEMİ MECMÛASI, üç ayda bir çıkar.

Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı
adına sâhibi ve
Yazı İşleri Müdürü
İlhan AYVERDİ

Yayın Danışmanları:
Prof. Dr. Mustafa Fayda
Prof. Dr. Mustafa Tahrallı
Prof. Dr. Kâzım Yetiş
Dr. İbrahim Aydın Yüksel
Prof. Dr. Semahat Yüksel

Yurt içi abone ücreti: 160.000 TL.

Yurt dışı abone ücretleri (posta ücreti dâhil):

Almanya : 35 DM, A.B.D. : 30 A.B.D. Dolar,
Fransa : 115 Frank, İngiltere : 29 Sterlin,
S. Arabistan : 80 S.A. Riyal

Abonelerin değişen adreslerini bildirmeleri ricâ olunur.

Yazı işleri için haberleşme adresi:

Peykhâne Sok. Nu. 3 34400 Çemberlitaş/İstanbul

Tel: (0 212) 516 23 56 Fax: (0 212) 517 14 60

Posta çeki numarası: 337056

Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı

Mecmûamızdaki yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir.

Basıldığı Yer: Onur Grafik Ltd. Tel: (0 212) 516 10 72-İstanbul

İÇİNDEKİLER

Medeniyet	Sâmiha AYVERDİ	5
"Ateş Ağacı" ve Sâmiha Ayverdi'nin Dünyâsından Bugüne	Nâzik ERİK	9
Ken'ân'ın Emekleri Mahsûlü	Zeynep ULUANT	13
Tarık Buğra - Bir Dil Ustası-	Kemal Y. AREN	15
Hz. Peygamber'in Ashâbı	Prof. Dr. A. Yüksel ÖZEMRE	21
Aynı Yolun Yolcusuyuz (Şiir)	Mustafa TAHRALI	29
Âilede Eğitim	Ömer OKUTAN	30
Edebiyatımızda Kıssa, Kissahânlık Geleneği	Yard. Doç. Dr. İbrahim ALTUNEL	37
Bir Seviye Aynası: Mûsikî	Cinuçen TANRIKORUR	45
Prof. Dr. Nazif SHAHRANİ Hakkında	Doç. Dr. Vildan SERİN	55
Sovyetlerin Siyâsi, Kültürel ve İktisâdî Politikalarının Orta Asya'daki İzleri	Prof. Dr. Nazif SHAHRANİ Çev.: Doç. Dr. Vildan SERİN	56
Osmanlı Arşivindeki Gelişmeler	Erdoğan ÖZTÜRK	69

Kubbealtı Akademi Mecmûası, 4.10.1976 da Millî Eğitim Bakanlığı tarafından alınan karar mucibince 8.11.1976 târihli Tebliğler Dergisi'nde, 660-10290 sayı ve 11664 genelge numarasıyla tavsiye edilmiştir.

MEDENİYET

Sâmiha AYVERDİ

Amerika'yı keşfetmekle, Batı'nın eline geçen bu yeni dünyâyı îmar etmek gayretinin de berâberinde geldiğine şüphe edilemez. Yeni gelenlerin orada buldukları yerliler kendi ülkelerinde hür ve mes'ut yaşamakta idiler. Kızılderili adını taktıkları ve düşman gördükleri bu adamları ifnâ etmekle işe başlamak ve topraklarını ellerinden almak, onlara yetmiyordu.

Bu yerliler, kabîleler arasındaki tek tük anlaşmazlıklardan başka, yağmur gibi, sel gibi tabîî âfetlere karşı korunmak ve vahşî hayvanları yenmek gayretlerinden başka dertleri olmayan kimselerdi. İşte bunlar, yeni gelenlerin gözlerine batan ve izâleleri gereken düşmanlardan başka bir şey sayılmıyordu.

Amma, kendi güçlerini aşan işlerin görülmesi mecbûriyeti, hak ve adâlet nedir bilmeyen bu istîlâcılar, Afrika'nın siyâhîlerini avlamak yolunda bir çâyeye götürmüş bulunuyordu. Evet, bu siyâhîler, Avrupa'nın - medeniyet demek câizse- Batı medeniyetinden nasip almamış vahşîler idi. İşte ülkelerine kadar giderek onları, yeni dünyâları olan Amerika'ya getirmek üzere vapurların anbarlarına doldurdular, kamçı ve sopa yolu ile terbiye ederek getirdiler, böylece de hem toprak işlerinde hem de ağır inşaat işlerinde kullandılar. Afrika'nın siyâhîleri arkalarında bıraktıkları siyah dünyâlarını aratan bir hasretle acı çektiren bu medenîlerin kulu kölesi oluverdiler. Ne yazık ki Batı'nın mayasında, kendinden başka kü-

çümsenmeyecek ne gibi bir değer vardır? İşte 1572'de, Dokuzuncu Charles'in emri ile Saint Barthelmy Protestan toplu katliâmı, unutulacak işlerden midir? Hem de Batı'nın mezhep ve din kavgaları bakımından bu, maalesef ne ilk ne de son...

* * *

İslâm'ın, insandan insana müteveccih tutumuna gelince, Muhammed Ümmeti kolu kanadı altına aldığı ülke sâkinlerine, kendi yediği ekmekten, kendi içtiği sudan ve gene vicdânî hürriyetinden ve gene kendi yaşadığı hayat imkânından imkân tanırken, Haçlı dünyâ, büyük bir fütursuzlukla, kendinden başka türlü düşünenlere göz açtırmamayı sanki bir insanlık borcu sayacak kadar gayrî medenî olmaktan vazgeçememiştir. Maalesef, hâlâ da bu illetini şifâlandırılamamıştır.

* * *

Şaşılacak olan şu ki, kendine medenî insan süsü vererek bu iddiâ ile ortaya atılan Batı, gökkubbe halkına kendini bir "İnsan Hakları" tezgâhlayıcısı, mûcidi ve hâmîsi olarak tanıtmaya uğraşmakta bulunuyor.

* * *

Evet, Batı "İnsan Hakları" hâmîsi olarak ortaya çıkmazdan evvel, yeryüzü sanki onu hiç tanımamış mıydı, öyle mi?

Meselâ Vedâ Hutbesi'nde: İnsanların hayatlarının, mallarının, haysiyet ve şereflerinin mukaddes olduğu, mü'minlerin kardeş sayılıp rızâları olmadan birbirlerinin malını yemenin haram olduğu, küfredip birbirlerinin boğazına sarılır hâle gelmemeleri gerektiği çok sarih ve kat'î bir şekilde ifâde edilmiş, bir Arabın, Arap olmayanın üzerinde bir üstünlüğünün bulunmadığı, varsa bunun ancak takvâ olacağı buyurulmuştur.

Öyle ki İslâm Hukûkunda renk ve ırk farkı gözetilmez. İşte Peygamberimizin yakınlarından olan Selmân-ı Fârisî, bir İranlı olduğu hâlde,

Resûlullah: "Selman min âlî" demek sûretiyle onu evlâtları arasında gördüğünü ifâde etmiş değil midir?

Hız. Ebû Bekir'in hilâfete geçer geçmez, neşrettiği emirnâmedeki ruh, târîh boyunca tatbik zemîni bulmuştur. Şöyle ki emirnâme: "Hiyânet etmeyiniz, kimsenin âzâsını kesmeyiniz, gadr etmeyiniz, haddi tecâvüz etmeyiniz. Çocukları, ihtiyarları, kadınları öldürmeyiniz. Hurma ağaçlarını kesip yakmayınız, yemiş veren ağaca dokunmayınız. Koyun, inek, deve gibi hayvanları gıdâdan başka bir maksatla kesmeyiniz. Yolda manastıra çekilmiş adamlara rast geleceksiniz, onları kendi hâllerine bırakınız," der.

Beytül-Makdis Anlaşması'nın şu maddeleri de XX. asır hristiyan âleminin ve Birleşmiş Milletler mensuplarının dikkatle okuyup ibret almaları gereken hakikatler değil midir?

Kiliselerde oturulmayacaktır. Bu kiliseler ve müştemilâtı ile onların haçları ve malları yakılmayacak ve azaltılmayacaktır. Dinlerinden dolayı rahatsız edilmeyecek ve aralarından birisi zarar görmeyecektir.

Bizanslılarla birlikte İliya'yı terketmek isteyen halkın da canları, malları ve haçları korunacaktır. Onlar istedikleri yere ulaşınca kadar bu koruma devam edecektir.

* * *

Kur'ân-ı Kerîm, tevhit ağacıdır. Ama biz onu ne suluyor ne de meyve ve mahsûlünden faydalanabiliyoruz. İşte bugün müstakil islâm devletlerinin mensupları, Kur'ân-ı Kerîm'e abdestsiz el sürmeyecek kadar hayâ ettikleri hâlde, aynı Hak kelâmının birer canlı âyeti olan insanoğlunun gaflet içinde bocalayarak, gerekli olan şeyleri ihmâl etmesine nasıl fırsat veriyorlar.

İşte gene bir âyette buyrulduğu gibi: Tefrikaya düşüp bölük bölük olmanın⁽¹⁾, ancak kâfirleri sevindirdiğini unutarak, bindiğimiz Burâk'ı terk edip tahta ata binmek sûretiyle kendi kendimizi acınacak hâle getirmiş değil miyiz?

* * *

Fransız İhtilâl-ı Kebîr'i, kilisenin azgın taassubuna bir çelme taktı. Fakat yere düşürüp öldürmedi. Hâlâ da bu kadîm müesseseden faydalananmakta bulunuyor.

İngiltere, Anglikan kilisesine bağlı olduğu hâlde, gene de, papalığa saygılı bulunmaktadır.

* * *

Az evvel de söylediğimiz gibi, İslâm bir tevhid ağacıdır. Şu hâlde eskiden olduğu gibi, bu gün de bin beş yüz sene evvel olduğu gibi, ayak bastığı ülkelerde kânunlaşmış o ezeli ve ebedî adâlet, insaf ve nizâmın koruyucusu olduğumuzu, dünyâya bir kere daha göstermek zorunda bulunuyoruz.

Evet insanoğlunun temel hak ve hürriyeti, "İnsan Hakları" masalı mûcidi olanlara değil, İslâm'ın cevherinde, rûhunun derinliklerinde yaşamaktadır. Amma gören öyle az ki, bilmeyenlere bildirsin, görmemiş olanlara gösterson.

* * *

Osmanlının, bütün müesseseleri birer birer yıkılıp giderken, bu inkırazdan, bir hür îman temsilcisi olan tarikatlerin de hisse almasıyla, o tevhid ağacının da payını aldığını görmemek kâbil midir?

(1) Rûm sûresi, 32. âyet: "Min-ellezîne ferrakû dînehüm ve kânû şîyaan. Küllü hızbın bi-mâ-ledey-him ferihûn." "Dinlerinde ayrılığa düşüp fırka fırka olan, her fırkasının da kendisinde bulunanla sevindiği müşriklerden (olmayınız)."

"ATEŞ AĞACI" ve SÂMİHA AYVERDİ'NİN DÜNYÂSINDAN BUGÜNE

Nâzik ERİK

Tanıdığım bir küçük liseli kız var. Onu bu hafta dönem ödevi hazırlarken seyrettim. Biraz düşündü. Beni de düşündürdü.

Bir "roman" seçmesi gerekiyormuş. Kitabın kabına mı, adına mı, yoksa görünüşteki küçüklüğüne mi heves etti, bilmem. Yalnız, bir günde sabahtan akşama, hayır gece yarısına kadar elinden hiç bırakmadan okuyup bitiriverdi.

İlk okuyan herkes gibi o da anladı mı? Ne kadarına ulaşabildi ise ulaştı herhalde ki, elinden bırakamadı. Zaman zaman "mânâlı okuma" sı- nı bırakıp defterine cümleler aktardığına göre, ufkuna düşen kıvılcımların farkındaydı. Kitabı kapatıp da "Şimdi ben sınıfta arkadaşlarıma ne anlatacağım?" diye duraklayınca, beni de bir düşünce aldı. "Ne anlatacaktı" değil, "neleri, nasıl değerlendirecek, nakledecekti"?

Dil sâdeleştirilmişti. Ona pek yabancı gelmedi... Ama üslûp? İfâdeyi örgüleyen söz san'atlarındaki zevki, inceliği nasıl, nasıl nakledecekti? "İçinde mecazlar vardır." deyip geçti. Elbette hâdiselerin akışı içinde tefekkürün, tasvir ve tahlillerin nasıl meczedilmiş olduğunu, bunu yapan ustalığı tam sezemezdi. Günlük sözdeki muhavereye bir hitap hâline getirilmiş bir ayet-i kerîme, bir hadis-i şerif, bir kelim-ı kibârın sessiz sedâsız, iddiasızca zihinlere, aslında gönüllere yine aynı üslûp ustalığı içinde nasıl nakşedildiğini ancak zamanla, nasibi kadar görebilecekti. O

şimdilik olaylara ve şahıslara bakıyordu.

Bakıyordu, ama yazarla aynı gözle mi?

Asil, zengin, Avrupa'da okumuş bir bankacının İstanbul'dan Bursa'ya gelmesi, kendi arzusu ile gelmesi, artık hiç de 50 sene evvelki gibi mühim bir hâdise değildi. Çevresinde Avrupa'da değil Amerika'da okumuş o kadar kişi vardı ki... Ve o "taşra" mefhûmunu değil, kelimesini bile bilmiyordu.

Evvela kendi ile, sonra da âlem ile "sulh" bulmuş kâhyanın adının Sâlih Efendi, oturduğu evin ise "küçük", "mütevazi" bir yuva oluşundaki hususiyet onun dikkatini çekmezdi. O "konak"ı, konaktaki hayâtı da bilmiyordu. Küçük Beyler'in mutlaka bir yardımcılarının olması gereken günlerden haberdâr değildi. Zâten kâhya kelimesi bile unutuldu.

Vali Râsim Bey'in Cemil'i hergün aratacak, her gece toplantı düzenleyecek kadar vakti oluyordu demek... Bir vali "devlet temsilcisi" demektir. Devlete saygısını, devlet adamına saygısı ile ifâde eden halk-kitle o geçerken bile yolun kenarına çekilir, selama dururdu. Bir tebessüm, bir iltifat da, elbette mühim şeydi. Vali'nin şefkatinde "kitle" devletin hâmi vasfını bulur, onun vekârında devletin haşmet, azamet ve de otoritesini seyrederdi. Bir valinin selâmı gerçekten büyük iltifat iken, meclisinde bulunmak, hele hele o makamca aranır olmak mühim şeydi. Sofrasında bulunmak, onunla sohbet edebilmek bir "seviye" mes'elesi, yok bir seviye işâreti idi.

Sanırım zavallı Şermin'ciğin dekolte kıyafeti, tıpkı Cemil'e yerli-yersiz, lüzumlu lüzumsuz itâbı gibi, küçük kıza hiç de önemli gelmedi. Dikkatini bile çekmedi. O, kadında bulunması tabî ve zarûrî olan "hayâ"nın, değil itâb, erkeklerle yüksek sesle, hele hele yüzüne bakarak konuşmanın dahî ayıp sayıldığını hiç duymamıştı. Genç kızların süsü iffet ve ismet ile bu davranışlar arasındaki fitrî ve tabîi hâle gelen irtibatı hiç görmedi ki!.. Onun çevresindekiler, kadınlar kızlar, yazın şortlu, hatta mayolu geziyorlar... Artık jiletler her genç kızın, âile kızlarının ağzında. Yüksek sesle

konusmaktan çoktan geçtik. Şimdi bilhassa "öğrenciler", okur-yazarlar, yâni mektebe gidenler "özel argo"larla konuşuyorlar. Erkeklerle kadınlara hitap arasında hiç bir fark yok. Davranışlarda da... Gâliba "ayıp" yok oldu.

Ya Recep Bey'in bir çocuk sâfiyeti ile Cemil'e sığınması? Amir hüviyetine sığar mı? Amir, yetişmiş, bilgili, görgülü, otoriter, kendi iç dünyâsında muvazeneyi kurmuş, muhtevâlî, iradeli, olgun insan değil mi idi? Zaaf, dostluk, sevgi ihtiyâcı ile de olsa, âmir mefhumuna yabancı idi.

Hele İzzet Efendi? Küçük kız yaşadığı kasabada, gezip gördüğü şehirlerde kırtasiye satan dükkânların ön vitrinlerinde, arka dolaplarında kitapları hep görüyor. Boş yerlere bir iki sandalye atacak kadar geniş olanları da... Ve bu kırtasiyeciler hiç kitap okumuyorlar. Geniş dükkândakiler de kitabı satmak için mehtediyorlar. İzzet Efendi de bu güne yabancı...

Düşünmekte haklı: Arkadaşlarına sınıfın huzurunda aşk'tan nasıl söz edecek? Okula gelirken sokaklarda sinema afişleri olurdu eskiden... Şimdi her gece televizyonlarda çeşit çeşit kanallarda çeşit çeşit insanlar hep "aşk" yapıyor. Çarşaf çarşaf gazeteler de "aşk yapan" sanatçıların mâceraları ile dolu. Sonra cinâyetler, cinâyet sebepleri hep aşk. Ve bu çirkin ve salyali yayınların elinde oyuncak olan yavrucaklar... Okulların gölgesine yamanmış, yalnız arka sokaklarda değil, hattâ caddelerin üstüne sıralanmış çaydan, meşrubattan biraya, oradan da adım adım yükselecek daha daha kötüye açık, "benimle çıkar mısın?" ına takılıp gelmiş yavrucaklar. Yâni onun sınıf arkadaşları.

Küçük kız onlara gerçek insan olmayı, bu âleme insan olarak gelmenin fazilet ve mes'uliyetini, ya îmaânın gâyesini nasıl anlatır? Ve bir ih-san olan aşk'ı, o kâinatın yaratılış sırrına ezelde tâlip olanların bu âlemde onu tıpkı Hz. Musa'nın ateşe-ışığa ihtiyâcı gibi bir ihtiyaç ile nasıl arayacaklarını nasıl dile getirebilir?

Ve ihtiyaç - ezeldeki topu bulma ihtiyâcı varlığını sarınca ATEŞ

AĞACI'ndan Rabb'in Hz. Musa'ya tecelli etmesi gibi "aşk" nimetinin, o ilâhî çağrının da bir "insan" da aksedivereceğini nasıl anlatabilir. Kendisi nasıl anladı, dinleyenler nasıl anlar, fem-i muhsin'den nasibi olmadıkça..

Küçük kız düşündü, ben de düşündüm. 50 sene içinde Türkiyem ne kadar değişivermiş...

KEN'ÂN'IN EMEKLERİ MAHSÛLÛ

Zeynep ULUANT

Seneler evveldi. Baş köşemizde duran zarif çerçevedeki resim Sâmiha Anne'nin otuz yaşlarındaki hâliydi ve kenarına inci gibi bir el yazısı ile "Ken'ân'ın emekleri mahsûlü" notu düşülmüştü. Düşündüm: Emek verenin ve verilenin büyüklüğünü bundan daha güzel ifâde eden bir cümle olabilir miydi? Sâmiha Anne ki, doğuştan nasıplı, vermek için yaratılmış bir müstesna insandı. Ama bu, mürşidinin onun harikulâde tabiatına eğilip, bir mücevher işler gibi uğraşıp didinmesine engel teşkil etmemişti. O satırları okurken ister istemez kendi aczimi düşünerek titremiştim. Öyle ya bize ne kadar emek gerekirdi?

Gene seneler evvel, albümü karıştırırken, aziz dost, gönül ehli Rahmetli Fethi Gemuhluoğlu, Sâmiha Anne'nin ondört yaşlarında çekilmiş bir resmini görünce hayranlıkla "Bulut gibi" deyivermişti. Bu benzetme gerçekten kusursuzdu. O, öyle bir buluttu ki, rahmeti, gözyaşları kitaplarıydı. Asla dinmeyen yürek yanığına kıvrak kalemi can vermişti. Onu tanıdığım yirmi sene boyunca sâdece bir kere güzel gözlerinden yaşlar süzülüğünü gördüm. Genç yaşta arkasında dul bir eş ve iki küçük çocuk bırakan damâdını bir gece rüyâsında gördüğünü, "Allah razı olsun, çocuklarıma çok güzel bakıyorsun" dediğini anlatırken, ben de o müstesna anlardan birini yaşıyordum.

Birgün bana "Zeynep'ciğim acaba ben hissiz miyim? Birçok insanın kızacağı veya sevineceği hâdiselere sessiz kalıyorum." demişti. Utancım

ve şaşkınlığımdan ne diyeceğimi bilememiştim. Hissizlik ne kelime, birçok insanın haberdâr dahî olmadığı ulvî duygularla dolup taşan o nahîf vücut sâdece müstesna yaradılışının gereğini yerine getiriyordu. Maddî hırs ve heveslerden arınmış olan asil rûhu, bu dünyâyı hangi maksat için şerefleştirdiğinin şuûrundaydı. "Gençlere şaşıyorum, eğer bir kitap okuyup beğendilerse niçin susuyorlar, ne hissettiklerini avaz avaz ilân etmeli, tepinmeliler!" der, ilerlemiş yaşına rağmen, faydasına inandığı, her bildiği ve yaşadığını etrafındakilere aktarmadan duramazdı. Hayâtının mânâsı almadan vermektir ve bunda da, kısır dünyevî meselelerden dolayı çokça sevinip üzülmenin yeri yoktu. "Edepli aksiyon insanı olunuz" derken anlatmak istediği de buydu.

Öyle bir ölçünün insanıydı ki, süslenmeden bakımlı olmasını bilir, dünya ve mânâ işleriyle bir kuşun iki kanadı gibi muvazeneyi bozmadan uğraşırdı. Genç yaşından beri karşılaştığı güçlükler, mâruz kaldığı acıların onun zayıf bünyesinde barındırdığı asil ve yüce rûhuna set çekememişti.

Hastalığının başlangıcında kendisine "Üstün hizmet plâketi" verilmek üzere düzenlenen merâsimde, güçlkle ayakta durabilen dal gibi vücudu ve titrek sesiyle -"Dağa bir kuş konmuş, hepsi bu..." demişti. Hayâtını vakfetmiş bir insanın benliğini ne derece sildiği ancak bu kadar güzel ifâde edilebilirdi.

Kendisinden hem yaş hem de mertebeye pek aşağıda olan beni, arkadaşımı gibi yanına alır, kâh bir merdiven basamağında kâh bir kapı aralığında sohbet eder, dertleşir, zerrece büyülenmeden, zengin ilim ve irfânından hisselenmemi sağlardı.

Gün geldi, rûhunun ağırlığını taşıyamayan nahîf vücudu, ecel şerbetini içti ve Yolcu Hancı'sına kavuştu. Bir yazısını okuyup soluğu evinde alan zâtın "Nerede o dişi aslan?" dediği gibi, birçok erkekte bulunmayan bir îman kuvvetinden doğan cesârete sâhipti. Vazifesini tamamladı ve gerçek dünyâya yürüdü. O, zâhiren aramızdan ayrılmış bir buçuk sene olmasına rağmen yokluğuna alışamadım. "Bütün nefisler ölümü tadacaktır." diyen âyet-i kerimeyi hatırladıkça, gafletin arttırdığı hasrettime kızıyor, ömrünü verdiği, her biri günlerce düşünülecek cümlelerle dolu eserlerine koşuyorum. O bereket ve rahmet kapısından girince, O'nun evlâtlarını asla yalnız ve çâresiz bırakmadığını anlıyor, âdeta bir ummana dalıp susuzluğumu gideriyorum. Mekânı cennet olsun, Allah bizleri iki cihanda da himmetinden mahrum bırakmasın.

TARIK BUĞRA - BİR DİL USTASI -

Kemal Y. AREN

Martta Tarık Buğra'yı kaybettik.

Vefatı münasebetiyle çıkan yazıların pek çoğunda Türkiye Gazetesi'ndeki son yazısından -VEDÂ- dan söz edildi.

Gerçekten de dokunaklı bir yazıydı, aydınlarımıza sistemli bir seslenişti... Kendince, heba olan emeklerine, boşa harcanmış zamanlarına bir hayıflanıştı. "Ben romancıyım, roman yazmalıyım. Günlük-haftalık köşe yazılarında ne işim vardı benim?" diyordu.

Haklıydı. O, gerçekten de romancıydı. Roman dışındaki çalışmaları, piyesleri, senaryoları, hikâyeleri, günlük fıkraları... boşa giden çalışmalar... mıydı? O, öyle kabul ediyordu. Sırf geçimini sağlamak için o yazıları yazmaya mecbur kaldığını zannediyordu. Kültür birikimini, sanatçı kişiliğini, en mühimi BEYİN'i, paranın emrine vermiş gibi hissediyor, bundan da pek çok inciniyordu. İşte "VEDA" adlı yazısında bunun itirafı vardı: "Allah ömür verirse kalan zamanımı son romanımı tamamlamaya hasretmek istiyorum. Bu sebeple basından çekiliyorum." diyordu.

"Benim ve hayatımın son dramı olan 'Güneş Rengi Bir Yığın Yaprak,' üzerinde çalışıyorum. Ahmet Haşim'in ünlü mısra'ından adını aldığım romanım. Ben de yetmiş beşinci basa-

*maktayım, avuçlarıma güneş rengi bir yığın
yaprak döküldü. Yetmiş beş yılda gördüğüm
olayları, tanıdığım önemli kişileri ve kişisel se-
rüvenleri ele alıyorum.*

*Fakat bu arada çok makul bir senaryo tek-
lifi geldi.*

*Benim evim yok, kirada oturuyorum. Borç
harç bir kooperatife yazıldım. Onun için bu se-
naryoya girdim. Biter bitmez romanıma devam
edeceğim. "⁽¹⁾*

Bilemiyorum sözünü ettiği o romanı tamamlamak nasib oldu mu?

Ama ne gam!..

O güne kadar yazdıkları, onun Cumhuriyet Dönemi Türk Roma-
nı'nda şerefli mevkiini alması için yeter de artardı bile...

"Siyah Kehribar" hariç bütün eserlerini okudum.

Senelerce, öğrencilerime romanlarını ev ödevi konusu olarak ver-
dim. Tip yaratmadaki ustalığını, kurgudaki maharetini, hele Türkçeyi bir
cambaz gibi kullanışını, o gencecik idrakler hemen tesbit eder, üstüne
basa basa yazılarında belirtirlerdi.

Gerçekten de Tarık Buğra'nın ustalığı bu üç noktada kendini göste-
rir: Enfes bir Türkçe. ... canlı, aramızda yaşayan tipler. ... ve, daha ilk sa-
tırandan başlayarak okuyucuyu saran olaylar örgüsü.

Bana göre ona verilen "DEVLET SANATÇISI" sıfatı ona yetmedi.

Türk edebiyatında "NOBEL" alan ilk yazar o, olabilirdi. Zannedirim
üslûpçu bir yazar oluşu, eserlerinin yabancı dillere fazlaca çevrilememesi
buna mâni oldu. Yoksa bir Necip Mahfuz'dan, bir Toni Morrison'dan
eksik olan hiç bir yanı yoktur.

(1) Fatih Tokdemir. Okuyorum Dergisi. Mayıs. 1993. 'Tarık Buğra' s. 18

Necip Mahfuz'un "Midak Sokağı", Toni Morrison'un "Süleyman'ın Şarkısı" ve Tarık Buğra'nın "Dünyanın En Pis Sokağı" adlı eserleri üç aşağı beş yukarı aynı temayı işler. Objektif bir değerlendirme ve karşılaştırma ile hem mahallî, hem de evrensel tiplerin Tarık Buğra'nın eserinde daha güçlü yaratılmış olduğu görülecektir.

Bu üç eser üzerinde yapılacak bir çalışma tezimizin doğruluğunu ortaya koyacaktır.

Sözlerimi bir millî gurur ifadesi olarak kabul etmeyin ama bence asıl kaybeden İsveç Kraliyet Akademisi'nin Nobel Edebiyat Ödülü Komitesi olmuştur. Neden mi? Dünyada bu ödülü verdikleri yazarlar arasına bir Tarık Buğra adını koyamadılar da ondan. - Ölmüş yazarlara bu ödül verilemiyor.-

Tıpkı seneler evvel, bir günlük gecikme ile listelerine alamadıkları dünyanın en büyük on yazarından biri sayılan A. J. CRONIN'den mahrum kaldıkları gibi Tarık Buğra'dan da listeleri mahrum kaldı.

* * *

Sözü uzattım, bağışlayın.

Asıl amacım onun Türkçeyi kullanmadaki ustalığını anlatmaktı ama söz topu bir an yuvarlandı, uzaklara gidiverdi.

* * *

Ne var Tarık Buğra'nın Türkçesinde?...

Şu var, şöyle var, demeden önce bir yazısından, hem de öyle fazla aramadan, önüme ilk çıkan bir yazısından, hem de kendisinin önemsemediği denemelerinin birinden, seçtiğim iki-üç paragraflık bir metni beraberce okuyalım ve üzerinde konuşalım.

"PİS DÜNYA" (2)

"Adamın biri, 'Aslan yatağından belli olur.' demiş. İhtimal ünlü bir aslan avcısı imiş

ki, inanmışız ona ve sanki dokuz aslan yatağı görmüşüz gibi, biz de başlamışız aynı şeyi söylemeye. Hem de aslanlık taslaya taslaya.

Aslan yatağı temiz midir, değil midir bilmiyorum; fakat seviyorum bu enayiliği ve kuruntuyu!"

devam edeceğim ama burada biraz duralım:

Ne var burada?

Herşeyden önce sevimli bir kendi kendisiyle dalga geçme, kendini 'ti'ye alma var. Sıcak, samimi!.. Sonra?... şu farkına varılmadan lâfın arasına girivermiş 'dokuz' kelimesi var. "... sanki dokuz aslan yatağı görmüş gibi." cümlesindeki 'dokuz' kelimesi. İnanıyorum ki Tarık Buğra bu kelimayı oraya koyarken kurduğu cümlelerin ahengine kapılmış, -iradî değil- şuuraltı yönlendirmesiyle, o kelimayı oraya yazmıştır. Şuuraltı ona niçin dokuz, dedirdi de sekiz, yedi, üç, beş... dedirtmedi?... Düşünelim, daha doğrusu biraz fikir jimnastiği yapalım:

Orada bir 'aslan yatağı' tamlaması var. Kalın ünlülerden meydana gelmiş. Eğer önüne bir tamlayıcı daha alacaksa onun da kalın olmasını ister. Ayrıca tamlama üç kelimeye çıktığından, söyleyişte akıcılığı sağlamak için aslan'ın önüne gelen kelimenin son harfi ünsüz olmalı ki (a) ile bağlantılı -yâni liyezon yapılarak- okunabilsin: doku-zas-lan, Bu, Türkçenin iç mûsikisinde çok önemli bir hadisedir. Türkçe yiyip, Türkçe içerek Türkçe ile uyuyanlar, kısacası damarlarındaki kanın içinde Türkçe dolaştıranlar ve hücreleri Türkçe ile dolu olanlar -ki, Tarık Buğra o zümredendi?..- bu, adı konmamış ses kanunlarına insiyaklarıyla, -içgüdülleri, sevk-i tabiileriyle- uyarlar. Evet, aslan yatağı, tamlamasının önüne sayı bildiren bir sıfat getirilecekse, yukarıda işaret ettiğimiz iki özelliği taşıyan tek sayı sıfatı var: Dokuz!.. Bu, işin teknik tarafı.

Bir de mânâ yönü var:

"Dokuz" halk dilinde kullanıldığı deyimlerde ve ata sözlerinde hep 'inandırıcılık' bildirmektedir. "Boğaz dokuz boğumdur, sekiz yutkun bir

söyle" "Dokuz doğurmak" "Dokuz ayın son çarşambası" "dokuz canlı" "Dokuz köyden kovulmak", "Dokuz yorgan paralamak"... ilah.

Dediğim gibi, hücrelerine kadar Türkçe ile dolu olan bir yazar, kelimeleri çoğu zaman sevk-i tabiisi ile seçer, "altı-yedi-sekiz aslan yatağı" değil, 'dokuz aslan yatağı görmüşüz gibi.' deyiverir, kelime de oraya yüzük taşı gibi hem kalıp hem de estetik bakımından yerine oturur. Bu halin adı, "DİLDE İRFAN SAHİBİ OLMAK"tır.

Evet, Tarık Buğra 'TÜRKÇENİN İRFAN SÂHIPLERİNDENDİ.'

"... (fakat seviyorum bu enayiliği veya kuruntuyu). Aslanlaşmak için temiz olma çabasını siz de sevmez ve sevimli bulmaz mısınız?"

İfâde güzelliğine dikkat buyurun: 'sevmez ve sevimli bulmaz mısınız?' Tekrarla mânâyı kuvvetlendirmenin bu kadar ustaca yapılanına çok az rastlanır.

- Devam ediyorum:-

"Bu kuruntuyu keşke bütün insanlık paylaşılabilseydi!.. O zaman barınağımız, şu zavallı Dünya, böyle pisleşmez, yaşama ve varlığını sürdürme şansı bütün canlılar için pislik içinde yok olma tehlikesiyle böyle burun buruna gelmezdi.

"Güzel bir söz vardır: Herkes kapısının önünü temiz tutsa şehir gül gibi olurdu."

"Burnu bir karış havadaki hindilerin, yani sahte aydınların, putlaştıracak kadar övdükleri ve övündükleri çağımızın insanlığını ben, evini temizlerken bütün pisliklerini sokağa boca eden hanımlara benzetirim: Bütün nükleer ar-

tıklar, zehirli gazlar ve zararlı maddeler sokağ'a, yani Dünya'ya..."(2)

Üslûp ve fikirler ne kadar da Cemil Meriç'i hatırlatıyor, değil mi? 'Burnu bir karış havada hindiler, yani sahte aydınlar!..'

Ve, yine farklı bir kuvvetlendirme tekrarı: '..putlaştıracak kadar övdükleri ve övündükleri' bir fiilin normal ve dönüşlü şekillerini yan yana kullanarak mânâya böylesine güç kazandırmak ancak üslûp sâhibi bir yazarın başarabileceği bir iştir.

* * *

Tarik Buğra, ağdali bir Osmanlıca'ya heves etmediği gibi uydurukça saçmalığına ve özleştirme batağına da saplanmadı. Şiir gibi bir nesir dili vücuda getirdi. Sade, kıvrak, çarpıcı ve çok güzel!.. Bunu nasıl sağladığını bir-iki misâlle göstermeye çalıştım.

Bu yazı, Tarık Buğra'nın üslûp özelliklerini araştırmayı hedeflemedi. Kaldı ki böyle bir çalışma ayrı bir teknik işidir. Ben sâdece bazı dikkatler sundum.

SONUÇ

Yahya Kemal'de Türkçe: "Ağzımda anamın sütü gibidir." sözleriyle ifade ediliyordu.

Tarik Buğra'da ise: "Damarlarında dolaşan kan gibiydi." demek yanlış olmaz, sanırım.

(2) Tarık Buğra. Bu Çağın Adı. Ötüken Yayınevi. İst. 1990. s. 264

HAZRETİ PEYGAMBER'İN ASHÂBI

Prof. Dr. Ahmet Yüksel ÖZEMRE

Ehl-i Sünnet Fıkıhçılara Göre "Ashâb"

Arapça "sohbet", örfte eş-dost olmaya denir. "Sâhib" ise eş-dost, anlamına gelir. Sâhib kelimesinin cem'i (çoğulu) "sahb" ve cem'ül cem'i de "ashâb"dır. Bunun bir de kural dışı, ve bu münâsebetle de adına cem'i şâzz edilen bir çoğul şekli daha vardır; o da "sahâbe"dir. Sahâbeden bir ferde de "sahâbî" denir ki arkadaş anlamında kullanılmaktadır.

Önceleri Ashâb deyimi "Hz Peygamber'in Arkadaşları" anlamında, yâni "oldukça uzun bir süre O'nunla birlikte olmuş ve seferlerinde O'na refâkat etmiş" olan kimseler için kullanılmaktaydı.

Fakat daha sonra Ehl-i Sünnet fıkıhçıları Cenâb-ı Peygamber (s.a.) hayatta iken, O'nu kendisi de mümin iken görmüş ve mümin olarak vefât etmiş olan herkesi Ashâb'dan saymışlar ve bir kimsenin Ashâb'dan sayılması için, bundan başka şart da aramamışlardır. Buna göre sahâbî sayılmak için Cenâb-ı Peygamber (s.a.)'i bir kerecik görmüş olmak ya da bir kör için O'nun sesini bir kerecik duymuş olmak yeterli görülmüş; O'nunla birlikte seferlere katılmış olmanın, yâhut da O'nunla birlikte aynı çile ve sıkıntıları çekmiş olmanın gerekmediği kabûl edilmiştir. Cenâb-ı Peygamber (s.a.)'i mümin olmadan gören ama mümin olduktan sonra görmemiş olan kimse Ashâb'dan sayılmadığı gibi, Ashâb'dan sayıldıkları hâlde Ubeydullah bin Caşş ve Sa'lebe bin Ebû Hâtıb gibi dinden dönüp o hâl üzere ölenler de bil'âhare Ashâb'dan sayılmamışlardır. Kezâ KUR'ÂN'da

XLVI/29 ilâ 34. âyetlerinde beyân olunduğu vechile KUR'ÂN dinlesinler diye Hz. Peygamber'e yollanan, bu kırâati huşû içinde dinleyerek hidâyete eren ve kavimlerine korkutucu ve müjdeleyici olarak dönen cinlerin dahi, Hz. Peygamber'e mülâkî olmuş olmaları hasebiyle, Ashâb'dan sayılması gerektiği ifâde olunmuştur.

Ehl-i Sünnet fıkıhçıları Ashâb'ı, Peygambere yakınlıkları bakımından, derecelere ayırmışlardır. Bu sınıflandırmanın kriterleri ve yapısı hakkında bir ittifak teessüs etmediği için bu konuda çeşitli sınıflandırmalar ileri sürülmüştür. Ama bunlardan çoğunun ittifak ettikleri, sınıflandırmanın en alt kademesidir. Bu da Vedâ Haccı'nda ya da daha sonra Hz. Peygamberi görmüş olan sabîler yâni çocuklardır. Rivâyetlere göre Hz. Peygamber'in vefâtında sahâbenin sayısı 100.000 (yüzbin)i geçmekteydi. Bâzıları ise bunun tamı tamına 124.000 olduğunu iddiâ etmişlerdir. En çok sahâbî adının geçtiği kitap ise H. 852 de vefât etmiş olan İbni Hâcer-i Askalânî'nin 11.783 (onbirbin yediyüz seksenüç) sahâbînin ismini tesbit ettiği "El-İsâba fî Temyîzi's-Sahâba" isimli devâsâ kitabıdır. Bu kitapta zikredilenlerden bir kısmının ise Ashâb'dan olup olmadıkları husûsunda ihtilâf vardır.

Ehli Sünnet imâmları Ashâb hakkında: 1) aralarında "kerem" ve "adâlet" cihetiyle hiç bir fark olmadığı; hepsinin de âdil, hepsinin de "Ashâb-ı Kirâm" olduğu, 2) Ashâb'ın en ulularının (ALLAH hepsinden de râzî olsun) Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Alî olduğu, 3) İslâm âlemini ne kadar karıştırmış olursa olsun, Ashâb arasındaki ihtilâfların müslümanları ilgilendirmeyeceği; onların ihtilâflarının rahmet olduğu, ve 4) Ashâb'ın ve Tabî'nin reylerinin hüccet olduğu hususlarında ittifak etmektedirler.

Daha sonra gelen Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat fıkıhçılarının önemli bir bölümü de: "Ashâb'ın hepsini de keremi yüce, kâmil, sâlih, âdil, âlim, hatâdan berî ve cennetlik bilmenin, hiçbirini şu ya da bu sebeple diğerinden daha az sevmemenin" bütün müslümanlara vâcib olduğunu beyân etmişler; Ashâb'ın aralarındaki ihtilâfların ve ihtilâflar uğruna yapılan savaşların, dökülen kanların bütün müslümanlar için yalnızca rah-

met olduğunu, bu ihtilâflar dolayısıyla onlardan birini ya da bir bölümünü tenkîde kalkışacak olanların tenkidleri KUR'ÂN'a ve Sünnet'e uygun olsa bile büyük günâha gireceklerini, ehl-i bid'at ve sapık olacaklarını ve eğer bu tenkîdleri KUR'ÂN'a ve Sünnet'e uygun değilse o zaman da kâfir olacaklarını îlân etmişlerdir. Bu münâsebetle Ashâb'ın sayısının tamına 124.000 olduğu ve bunun da geçmiş bütün peygamberlerin sayısına eşit olması hasebiyle her bir sahâbî'nin bir peygambere tekâbül ettiğini ve bu bakımdan da her birinin bir peygambere benzediğini iddiâ edip yayanlar dahi zuhur etmiştir.

Ashâb Hakkındaki İtikâdın Epistemik Değeri

İslâm Âleminin belirli bir bölümünde Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat mensupları tarafından Ashâb hakkında ileri sürülmüş olan bu görüşlerin epistemik değerini, yâni bu itikadların gerçeği ne derecede yansıtip yansıtmadıklarını, tesbit etmek üzere üç kriter vardır.

Bunlardan biri, bu zevâtın dayandığı kaziyyeîlerin birbirleriyle çelişki içinde olup olmamasıdır. İkinci kriter "Ashâb"a atfedilen özelliklerin Hz. Peygamber'in özellikleriyle çelişip çelişmemeleridir. Üçüncü kriter ise Hz. Peygamber'in "Ashâbım" dediği zümrenin, bu zümrenin dışındakiler tarafından "Ashâb" olarak tanımlanmış olan zümrenin aynısı olup olmadığıdır. Bu son kritere ise ayrıntılarıyla bir sonraki paragrafta temas edeceğiz.

Eğer bu zevâtın ileri sürdükleri gibi Hz. Peygamber'i bir kere gören herkes hemen "Ashâb" derecesine yükselip de bu derecesinden dolayı kâmil ve cennetlik olsaydı, bu takdirde Cenâb-ı Peygamber'i görüp de, tanıma gereği, bir ânda "Ashâb" mertebesine yükselmiş ve bundan dolayı da kâmil ve cennetlik olmuş olmaları gereken Ubeydullah bin Cahş ile Sa'lebe bin Ebû Hâtîb'ın kemâlleri dolayısıyla dinden çıkmamış yâni İslâm'ı terketmemiş olmaları ve cennete dâhil olmaları gerekirdi. Oysa bunlar dinden çıktıkları için hiç de bir kemâl ızhar edememişler ve cennete değil cehenneme lâayk olduklarını göstermişlerdir. Bu katmerli çelişki "Ashâb"ın tanımının çelişkiye müsâit elemanlar ihtivâ ettiğine delâlet etmektedir. Bu çelişkinin ortadan kalkması için:

1. Ya Hz. Peygamber'i bir kere olsun mümin olarak görmüş olan bir kimsenin derhâl "Ashâb"dan sayılması "**Ashâb'ın Realitesi**"ne (yâni Ashâb'ın Gerçeği'ne) uygun değildir;

2. Ya Hz. Peygamber'i bir kere olsun mümin olarak görmüş olan bir kimse "Ashâb"dan sayılsa bile, bu, ona hemen kemâl mertebesini ve cenneti garantilememektedir; bu kimsenin kemâl mertebesine erişmesi ve cennetlik olması için muhakkak başka şartların gerçekleşmesi elzemdir;

3. Ya da Hz. Peygamber'i bir kere olsun mümin olarak görmüş olan bir kimse: 1) ne otomatikman "Ashâb"dan sayılabilir, 2) ne kendisi hemen kemâl mertebesine yükselir ve 3) ne de otomatikman cennetlik olur.

Bu sonuçlar "Ashâb"ın yukarıda verilmiş olan yaygın tanımının en azından mübâlâğalı ve dolayısıyla da gerçek-dışı olduğuna işâret etmektedir. Bir başka mesnedsiz mübâlâğa da "Ashâb"ın sayısının, tamı tamına, gelip geçmiş bütün peygamberlerin sayısı demek olan 124.000 e eşit olduğu ve her bir sahâbînin de, bundan dolayı(!), bir peygambere benzediği iddiâsında bulunmaktadır. Bu iddiâ, sayılarını kontrol ve tesbit etmek imkânı olmayan iki zümreye, tam **Hurûfîlik an'anesine has bir zihniyetle** aynı bir sayısı tekâbü'l ettirmek sûretiyle, bu tekâbüliyet ve tevâfukun(!) birinin fazîlet ve yüceliğinin diğerinde de bulunduğu delîli olduğuna hükmetmek gibi **akıl-dışı bir istihrâca** dayanmaktadır.

Ayrıca Ashâb'dan hatâ südür etmeyeceği hakkındaki kanâatin de aşırı mübâlâğalı bir hüsnüzan olduğunu ifâde etmekte yarar vardır. Hz. Muhammed (S.A.), Süyûtî'nin Câmiu's-Sagîr'inde zikredilen iki hadîsinde, Peygamberliğine rağmen: "Ben ancak bir insanım. Dâvânızda bana başvurduğunuzda bâzınızın dili kuvvetli olabilir; bâzınızın da sözü bir diğerinin sözünden daha kandırıcı olur. Ben de işittiğime göre karar veririm. Bir müslümanın hakkına tecâvüz ettiyseniz, **bana yanlış hüküm verdirerek** birinin hakkını aldıysanız bilin ki o hak bir ateş parçasıdır. Artık isteyen alsın, isteyen bıraksın!" ve kezâ "Ben ancak bir insanım. Dîninize âit bir şey emredersem o emri yerine getirin. Fakat kendiliğimden, **kendi reyimle bir buyruk verirsem** insanım ancak!" diyerek kendisinin de yan-

lışlık yapabileceğini açıkça ve tevâzu ile ilân etmiştir. Buna karşılık bir takım kimseler Ashâb'dan asla hatâ südür etmeyeceği hakkında ileri sürdükleri iddiâ ile Ashâb hakkında nasıl gerçek-dışı mübâlâğalı bir medh-ü senâda bulunmakta olduklarının ve farkına varmadan, Ashâb'ın mertebesini Hz. Peygamber'inkinden üstün gösterdiklerinin maalesef idrâkinde değildirler.

Fakat Ashâb ile ilgili olarak Ehl-i Sünnet nezdinde yaygınlaştırılmağa çalışılan iddiâlardan: "Ashâb'ın aralarındaki ihtilâfların ve ihtilâflar uğruna yapılan savaşların, dökülen kanların bütün müslümanlar için yalnızca rahmet olduğu, bu ihtilâflar dolayısıyla onlardan birini ya da bir bölümünü tenkîde kalkışacak olanların **tenkidleri KUR'ÂN'a ve Sünnet'e uygun olsa bile** büyük günâha girecekleri, ehl-i bid'at ve sapık olacakları" iddiâsındaki zımnî (örtük) kabûllerin vahâmetine iyice dikkat etmek gerekir (bu hususda bk. Ahmed Fâruk: Eshâb-ı Kirâm; İstanbul, 1992/Sa'deddîn-i Teftazânî'den alıntı olarak: S.12, satır:15-20). Bu iddiâ, KUR'ÂN'a uygun olarak yapılan (en azından) bir işin günâha yol açan bir dalâlet ve sapıklık olduğunu açık açık iddiâ etmek cür'etinde bulunan, bizâtihî **vahim bir sapıklıktır**. Yâni, âlemlere rahmet ve ins-ü cinne de hidâyet olarak nâzil olan KUR'ÂN'a uygun (en azından bir işin) bir tenkîdin yapılması dalâlet olarak addedilmektedir! Pekiyi ama bu, **KUR'ÂN'ın en yüce hüccet olması** vasfının ve dolayısıyla ALLAH'ın vaad ve emirlerinin inkârı değil midir? İnsanlar hüccet olarak KUR'ÂN-I KERÎM'i ve Hz. Peygamber'den rivâyet edilen ve KUR'ÂN ile çelişik olmayan hadîs-i şerîfleri mi hüccet olarak almalıdır, yoksa hayallerinde îmal ettikleri, gerçeği ile ilgisi olmayan **sahte bir Ashâb imajını putlaştıran** iz'an, temyiz, vicdân yoksunu akıl fıkârâlarının İslâm dışı îtikadlarını mı?

Bu mülâhazalar, ehl-i idrâk nezdinde, "Ashâb" hakkında sonradan yaygınlaşan ve yukarıda ayrıntılarıyla takdîm edilmiş olan tanımın çelişkilerden âzâde olmadığını ve bu sebepten ötürü de **GERÇEK ASHÂB'a** değil, yalnızca bir takım enfûsî telâkkîleri yansıtan bir **hayâlî ashâb'a** işâret etmekte olduğunu yeterince açıklıkla ortaya koymaktadır.

H. Peygamber'in Gerçek Ashâbı Kimlerdi?

Ulemânın ictihâd ve icmâi ne KUR'ÂN nasslarını ve ne de Sünnet'i değiştirebilir. Bu kapsamda, nasıl ki "İlimde Demokrasi Olmaz" ise yâni parmak kaldırmakla ilmî gerçekleri değiştirmek mümkün değilse "Dinde de Demokrasi Yoktur!", zîrâ parmak kaldırıp, ister doğâl olarak ister şirretlikle olsun, çoğunluğu sağlamak sûretiyle KUR'ÂN'ın nasslarını ve Sünneti değiştirmek mümkün değildir. Değiştirebileceğini sananlar ise ancak nefislerine ve kendilerini izleyenlere zulm etmiş, nifak çıkarmış olurlar; o kadar!

Bu bakımdan "**Ashâb-ı Nebî**" konusunda sorulması gereken soru şudur: Acabâ Cenâb-ı Peygamber Efendimiz'in bizzat "**Ashâbım**" diye Kendisi'ne izâfe ettiği **mübârek zevât** gerçekten de kimlerdi?

Şimdi bu sorunun cevâbını tesbit etmeden önce KUR'ÂN'da Ashâb için onlara Ashâb ya da Sahâbe veyâhut da Sahâbe-i Kirâm diye hitâbeden bir âyetin mevcûd olmadığını, ama pekçok âyette Ashâb'a ve derecelerine işâretler bulunduğunu ifâde edelim:

- * İman edenlerin, yurtlarından göçenlerin ve ALLAH yolunda mallarıyla canlarıyla savaşanların ALLAH katında dereceleri pek büyüktür; murâda erenler de onlardır. RAB'leri onları KENDİsinden özel bir rahmetle, râzılığıyla ve tükenmez nîmetleri bulunan cennetlerle müjdeler. Orada ebedî kalırlar. Şüphe yok ki ALLAH katında pek büyük bir mükâfat vardır. (IX/20-22)
- * Muhâcirler ve Ensâr'dan hicrette ve yardımda diğerlerinden önce gelenler ile **bunları hayr ve hasenâtta izleyenlere** gelince, ALLAH onlardan râzı olmuştur, onlar da O'ndan râzı olmuşlardır; ve onlara altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. Onlar orada ebedî kalırlar. İşte en büyük selâmet budur. (IX/100).
- * Ve ne oluyor size ki mallarınızı ALLAH yolunda harcamıyorsunuz? Oysa göklerin de yeryüzünün de mîrâsı ALLAH'ındır; **fetihden önce** mallarını harcayan ve savaşanlarınız başkalarıyla bir tutulamaz. Onlar sonradan mallarını har-

cayan ve savaşanlardan derece itibâriyle daha yüksektir ve ALLAH hepsine de en güzel mükâfâtı (cenneti) vaad etmiştir. Ve ALLAH ne yapıyorsanız hepsinden de haberdardır. (LVII/10).

Bu LVII/10 âyet-i kerîmesi münâsebetiyle müfessir merhûm Elmalılı Hamdi Yazır "**HAK Dîni KUR'ÂN Dili**" başlıklı tefsirinin 6. cild ve 4734/4735. sayfalarında, ilgi çekici bir açıklama vermektedir. Bunu bugünkü deyimleriyle aktaracak olursak:

İmâm Ahmed bin Hanbel, Hz. Enes'den, Hâlid bin Velîd ile Hz. Abdurrahmân bin Avf arasında geçen bir konuşmayı tahrîc etmiştir. Buna göre Hâlid, Hz. Abdurrahmân'a: "Siz, bizim önümüzde olduğunuz (**bizi sebkettiğiniz**) günlerden ötürü bize üstünlük taşıyorsunuz" diye târizde bulunmuştu. Bu konuşma Cenâb-ı Peygambere intikal ettirildiğinde Hâbibullah: "Ashâbımı benim için bırakın. Nefsim yed-i kudretinde olan Zât-ı A'lâ'ya yemin ederim ki siz dağlar kadar altın infak etseniz onların amellerine yetişemezsiniz" buyurmuştu.

Hâlid bin Velîd'in Hudeybiye Anlaşması'ndan sonra ve Mekke'nin fethinden önce İslâm ile şereflenmiş olduğuna dikkati çeken merhûm Elmalılı, bu hadîsin, LVII/10 âyetinde geçen **ülâike** ile işâret olunanların Hudeybiye Anlaşmasından önce infak edenler olduğunu te'yid ettiğine; ve âyetteki feth kelimesinden murâdın da Mekkenin fethi değil Hudeybiye'de nâzil olmuş olan Fetih Sûresi olduğuna hükmetmektedir.

Hâlid bin Velîd'in İslâm ile şereflenmiş olmasına ve Cenâb-ı Peygamberi diri iken görmüş olmakla da Ehl-i Sünnet imâmalarını izleyen dönemlerde diğeryaygınlık kazanan kriterler çerçevesi içinde bir sahâbî sayılmasına rağmen, onunla Hz. Abdurrahmân bin Avf arasında geçen mezkûr konuşma kendisine nakledildiğinde, Hz. Peygamber'in buna gösterdiği tepki Peygamber Efendimizin "Ashâbım" dediği zevâtın yalnızca ve yalnızca, Hudeybiye'den önce: 1) İslâm ile şereflenmiş, 2) mallarını infak etmiş ve 3) cihâd etmiş olanlar olduğuna işâret etmektedir.

Bu delillere göre, IX/20-22 ve 100 ile LVII/10 âyetleri de yalnızca Hudeybiye'den önce İslâm ile şereflenmiş ve malları ile canlarını ALLAH

yoluna adanmış olanlara en güzel mükâfat olan Cenneti açık bir şekilde müjdeleyip vaad etmektedir. İşte ancak bu zevât Peygamber'in Kendisine izâfe ederek "**Ashâbım**" diye şereflendirdiği, Ashâb-ı Kirâm sıfatına lâyık olan yegâne zümreyi teşkil etmektedir. Ve buna göre de Cenâb-ı HAK diğer bütün müslümanların (yâni Hz. Peygamberin yukarıda îzah edildiği vechile "**Ashâbım**" dediği zevâtın dışında kalan herkesin) Cennete girmelerini, IX/100 âyetinde işâret edildiği vechile, **Hz. Peygamberin "**Ashâbım**" dediği zevâtı hayır ve hasenâtta izlemeleri şartına bağlamıştır.** Yâni Hz. Peygamber'in bu GERÇEK ASHÂBÎ'nden başka kimselerin, ve de özellikle Hudeybiye'den sonra müslüman olanların Cennete nâil olmaları, yayılmak istenen kanâatin aksine, asla otomatik değildir.

Kaldı ki gerçek "**Ashâb-ı Kirâm**" dahi, ne Peygamber'i görür görmez kemâle ermişler ve ne de hemen cennetlik olmuşlardır. Bunların kemâli Cenâb-ı Peygamber ile birlikte çıktıkları çileler, yaptıkları cihadlar sonucu ve Hz. Peygamber'in bunları ilim yönünden yetiştirmesiyle O'nlardan râzî olmasıyla tekevvün etmiş; Hz. Peygamber'in O'nlardan râzî olması ise Cenâb-ı HAKK'ın da rızâsına sebep olmuş; ve işte hepsinin de cennetle müjdelenmesi sırf Hz. Peygamber'i bir kerecik görmüş olmaları sâyesinde değil, fakat mallarını İslâm dâvâsı uğruna infak etmelerinin ve canlarını da hiçe sayarcasına mücâdele ve cihâd etmelerinin sonucu olarak Hz. Peygamber'in kendilerinden râzî olması sâyesindedir.

Hz. Peygamberin "**Ashâbım**" dediği ve bütün müslümanlara örnek olarak işâret ettiği bu **Ashâb-ı Kirâm**, hayır ve hasenâtta kendilerini izleyen her müslümana rehberdir ve keremleri de hepsininkinden üstündür. Cenâb-ı Peygamber'in "**Ashâbım gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız, doğru yolu bulmuş olursunuz**" diye tebcîl ettiği de işte bu **Ashâb**'dır; yoksa bir takım kimselerin, hangi sebeplerdendir bilinmez, kendi hayâllerinde îmâl ettikleri ve gerçeğe uymayan vasıflarla **hurâfeye dönüştürdükleri** hayâlî ashâb da değil, Hz. Peygamberin vefâtından kısa bir müddet önce, sırf anasının kucağında iken Resûlullâh'ı bir kere görmüş olduğu için veya başka sebeplerle sahâbiden sayılan sabîler ve diğerleri de değil!

(24 Kasım 1992)

* * *

AYNI YOLUN YOLCUSUYUZ

Cümle yollar Hakk'a gider
Aynı yolun yolcusuyuz
Sanma yolun başka gider
Aynı yolun yolcusuyuz

Bir varlıktan çıktık yola
Şimdi ola, sonra ola
Ergeç yokluk gelir kula
Aynı yolun yolcusuyuz

Mal onunmuş, yok seninmiş
Sen fakirsin, o zenginmiş
Bil cümlesi gökten inmiş
Aynı yolun yolcusuyuz

Kimi tahtında muktedir
Kimi olmuş âciz, hakir
Kamu kuldur Hak'tır kadîr
Aynı yolun yolcusuyuz

Kuldur hasta, kuldur hekim
Mahlûkuna Hak'tır rahîm
Her emrinde Allah hakîm
Aynı yolun yolcusuyuz

Ağyâr ile kaldınsa kör
Aç gönlünü bir yâri gör
Yokluk ile her kânı gör
Aynı yolun yolcusuyuz

Vardan gelir vâra gider
Sanma Mürid nâra gider
Cümle mahlûk yâra gider
Aynı yolun yolcusuyuz

Mustafa TAHRALI
1981-İstanbul

ÂİLEDE EĞİTİM

Ömer OKUTAN

Esasta, anayasalar; milletlerin devlet yapılarını, temel karakterlerini ve özellikle ideallerini yansıtır. Bizim Anayasa'mızda temel karakterimiz "millî" olmamızdır. İdealimiz ise "muâsır medeniyet seviyesinin üstüne" çıkmamızdır. O halde, eğitim sistemimizin ve bütün öğretim programlarımızın bu mihver, bu temel esas üzerine ve bu anlayışla binâ edilmesi gerekmektedir. Hiçbir eğitim sistemi, içinde bulunduğu devlet sistemi ile uyumsuzluk veya çelişki içinde olamaz. Diğer bir deyişle, her ülkenin eğitim sistemi; amacını, şeklini ve temel felsefesini kendi anayasasından alır. Bir ülkenin anayasası, milletin temel karakterini ve ideallerini ne ölçüde gerçeğe uygun olarak yansıtıyorsa, buna dayalı bir şekilde yapılan eğitim de o ölçüde toplumla uyum-ichinde ve başarılı olacak demektir.

Teşkilatlanmış bir toplum, bir millet, canlı bir organik bütünlük arzeder. Bu organik bütünlüğü meydana getiren ve sürekli birbiri ile etkileşim içinde bulunan birçok alt sistemler mevcuttur. Bunlar; aile sistemi, eğitim sistemi, yerleşme, sağlık, adâlet sistemleri, askerî sistem ve benzerleridir. Eğitim sistemi, bütün bu sistemlerin merkezinde yer almakta ve herbirinin ana kaynağı niteliğini taşımaktadır. İşte bunun içindir ki; diğer alt sistemlerin yaşaması veya başka bir deyişle canlılığını sürdürmesi ve hatta gelişmesi, ancak eğitim sisteminin hayâtiyetine, verimliliğine, dinamizmine ve başarısına bağlıdır.

Eğitim, hayat boyu süren bir müessiriyettir. Eğitim, âilede başlar,

okulda ve toplumda devam eder. Kişi, âilede belirli bir programa bağlı olarak değil, daha çok örf, âdet, gelenek ve göreneklere göre eğitilir. Böylece, bir taraftan geçmişin değerleri nesilden nesile aktarılmış, diğer taraftan çocuk, geleceğin dünyâsına, geleceğin değerlerine hazırlanmış olur.

Sosyal değerlerin, gelenek ve göreneklerin en canlı ve belirgin bir şekilde yaşandığı yer âiledir. Diğer canlılarda, meselâ hayvanlarda "sâdece kalıtımla, verâsetle, kuşaktan kuşağa geçen şeyler kalıcıdır. Bunlar fizyolojik vasıflar ve özelliklerdir. İnsanda eğitim ve öğretiminin temelini oluşturan şey ise insan yavrusunun uzunca bir süre ana baba bakım ve ihtimâmına muhtaç oluşudur."⁽¹⁾ İnsan yavrusunun anne ve babasından, farkına varmadan aldığı veya gördüğü ilk ve en önemli değer; sevgi, şefkat ve muhabbetir. Bu muhabbet, bebeğin veya çocuğun gelişmesinde, onun fizyolojik varlığını besleyen gıdalardan daha önce gelmektedir. Bu sevgi hâlesi içerisinde çocuk, anne baba ve varsa diğer âile büyükleri tarafından eğitilerek, terbiye edilerek topluma, toplum hayâtına hazırlanır.

İşte bu köklü ve temel özelliği ile âilede eğitim, büyük önem kazanmaktadır. Anne ve babanın karşılıklı tutumlarına bağlı olarak (belki de) ana rahminde başlayan eğitimle, kişinin ömrü boyunca devam edecek olan temel karakter özellikleri âilede belirlenmiş olacaktır. O halde, toplum hayâtında, millet hayâtında âile, çok önemli ve vazgeçilmez bir müessesedir. "... içtimâî yapının en küçük fakat en kuvvetli hücresi olan âile, asırlardır devam eden siyâsî, askerî ve iktisâdî krizlere rağmen, cemiyeti ayakta tutan ve zamanın aşındırıcı hücumlarına karşı koyan bir emniyet supabı vazîfesini görmekte devam etti."⁽²⁾ Toplum hayâtında bu kadar büyük önem arzeden âilenin, kuruluşu veya meydana gelişi de, elbette tesadüflere bırakılamazdı.

Her ülkede âilenin meydana gelişini kontrol ve disiplin altına alan

(1) Sayılı, Prof. Dr. Aydın: Ortaçağ Bilim ve Tefekküründe Türklerin Yeri, Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi, Sayı: 1, Atatürk Kültür Merkezi Ank. 1985, sayfa: 6

(2) Ayverdi, Sâmîha: Millî Kültür Mes'eleleri ve Maârif Dâvâmız, sayfa: 274

inançlar, kânunlar, örfler, âdetler ve gelenekler vardır. Kânun açısından, belli biyolojik yetkinliğe ulaşmış, sağlıklı çiftler, iki şahidin ve evlendirme memurunun huzûrunda karı-koca âilesini kurabilmektedirler. Tabîî iş bu kadarla bitmemektedir. Eşlerin birbirini tanınması, âilelerinin tesirleri, kızın istenmesi, söz kesme, nişan ve düğün hepsi, örf, âdet, gelenek ve görenekler çerçevesinde yürütülmektedir. Bizim toplumumuzda temel değer olarak, taraflar biribirinde; inançlı, terbiyeli, iffetli, anlayışlı sabırlı, şefkatli, hamiyetli, gayretli, vekarlı, edebli, ferâgat sâhibi, zeki, çalışkan, dürüst, güvenilir ve şahsiyetli olmak gibi özellikler ararlar. Tabîî bütün bunların yanında veya üstünde birbirlerini beğenmiş ve sevmiş bulunmaları gerçeği vardır.

Ancak, şu husus çoğu defa dikkatten kaçmaktadır. Evlenme çağına gelmiş yetişkin bir kimseden, bir büroyu yönetmesi veya bir bahçenin bahçevanlığını yapması istenilirse, o bu işleri eğer biliyorsa kabul eder, bilmiyorsa kabul etmez. Evlenme teşebbüsünde bulunan bir kişi aynı şekilde kendini kontrol edebilmeli; ben evliliğe hazırım veya değilim diyebilmelidir. Hiç şüphesiz, evlilik, bu misallerden çok daha ciddî, yukarıda da belirtildiği gibi hayatta yüklenilebilecek en önemli mes'ûliyetlerin belki de başında gelmektedir. Ne ki, bu mes'ûliyeti yüklenirken gençlerimiz, evlenmeyi düşündüğü karşı cinsi gerçekten beğendiklerinin ve gerçekten sevdiklerinin şuûrunda mıdır? Onlara, bu konudaki yetişmişlik derecelerini, âileleri ve okulları ne derecede düşündürüyor ve tedbir alma gereğini hissettiriyor?

Gene de gençlerin, eşlerini belirlerken âilelerin görüş ve tasviplerini (rızarını) almaları durumu, ülkemizde yaygın bir örf olarak görülmektedir.

İnsanın meşrû olarak dünyâyâ geldiği ve ilk terbiyeyi aldığı âile yuvası, bu özellikleri ile ayrıca kutsallık ifâde eder. Evliliğin sosyal, ekonomik yönü olduğu kadar, dinî ve mânevî yönü de vardır. Ülkemizde yapılan bir araştırmada, "Evliliğin kutsallığı konusunu vurgulayan diğer bir rakam dinî nikâh ile resmî nikâhın bir arada olması gerektiğini" savunanların % 78.6'lık bir oranla ifâde edildiği görülmektedir⁽³⁾. Evlenmek mu-

(3) Barlas, Canan: Türk toplumunun % 78.6'sı Evlilikten Memnun, Milliyet gazetesi, 28.8.1989

kaddes bir görev, âile mukaddes bir müessesedir. Çünkü bu müessesede birbirinden sorumlu olan, yâni birbirinin çobanı olan yalnız karı-koca değildir; burada, dünyâya gelecek çocuğun gerek kalıtım ve gerek terbiye yoluyla, hayâtı boyunca sürececek şahsiyet ve karakter özellikleri bina edilecektir. Bunun içindir ki toplumlar; evlilik müessesesine önem vermişler, nişan ve düğün gibi merâsimleri, hukûkî ve dinî esaslara, örf, âdet ve geleneklere dayalı olarak düzenlemişlerdir.

Böylece meydana gelen karı-koca âilesi; karşılıklı sevgi, saygı, anlayış ve güven temelleri üzerine oturur. Mâdemki âile önemli bir eğitim (terbiye) müessesesidir, o halde eşlerin en azından içinde bulunduğu toplumun, milletin ve devletin özelliklerini bilmesi ve bunu hissetmesi, yapabildiği kadar da hayâta geçirmesi gerekir.

Anne-baba, çocuklarını, herşeyden önce içinde bulundukları toplumun, milletin bir ferdi, bir vatandaşı olacağını düşünerek yetiştirmesi gerektiğinin şuûrunda olmalıdır. Geleceğin millet fertlerini, vatan evlâtlarını yetiştirmekteki mes'ûliyetini idrâk etmiş her âile; çocuğuna âilevî ve millî olayları ve destanları, onun yaş ve anlayış seviyesine uygun olarak anlatmalı, onda şanlı bir târihin evlâdı, yüce bir milletin ferdi ve kutsal vatan toprağının bir vatandaşı olduğu inanç ve gurûrunu uyandırmalıdır.

Okul çağına geldiğinde, aynı millî değerleri çocuk burada da göreceğinden, âile-okul çelişkisine düşmeyecektir. Bizim târihî geleneğimizde bu görevi daha çok anne yüklenmiştir. Türk kadınındaki "... bu yerli olma üstünlüğü, yolunu çizer, doğruyu iğriden, selâmeti tehlikeden, zararı faydadan ayırt ettirir, böylece de ana-kadın çekirdeği etrafında örgüleşen âile müessesesi, içtimaî bünyenin en küçük, fakat en sağlam ve yapıcı hücrelerini teşkil ederdi."⁽⁴⁾

Herşeye rağmen çocuk, daha çok, anne babanın, âilenin eseridir. Onun kendine güvenli, dengeli bir kişilik kazanması, anne babanın karşılıklı bu değerleri yaşıyor olmasına bağlıdır." Bir zamanlar Avrupalı er-

(4) Ayverdi, Sâmiha; Millî Kültür Mes'eleleri ve Maârif Dâvâmız, sayfa: 291

kekler, uzun bir seyahate çıkacakları zaman, o devirde vasıtaların iptidâiliği yüzünden seyahatler dâima uzun sürerdi. Karılarına -iffet ke-meri- denen kilitli bir demir çember takarlardı. Bizde ise, hac veya ticâret gibi, aylar sürecektir bir yolculuğa çıkacak bir erkek, karısına yalnız vedâ edip gider ve geldiğinde de, onu sorgu sual ile tâciz etmeye lüzum görmezdi."⁽⁵⁾ Çünkü, birbirlerinden, birbirlerinin inançlarından emindiler ve birbirlerine güveniyorlardı.

Şüphesiz anne baba ilişkisi, çocuğun terbiyesinde, maddeten ve mânen sağlıklı gelişmesinde çok tesirli olmaktadır. Meselâ "Görevsel art-ikülasyon bozukluğu olan bir gurup çocukla ilgili olarak yapılan araştır-mada, problemin ana babalarda görülen uyum güçlüğüne dayandığı orta-ya çıkarılmıştır."⁽⁶⁾

Âiledeki bazı özel günler ve törenler de çocuğun yetişmesinde önemli yer tutar. Millî ve dinî bayramların mukaddes gün ve gecelerin bilinmesi ve yaşanması çocuğun dünyâsında, ileride de silinmeyecek iz-ler ve hâtıralar bırakır. Ayrıca, bebeğe ad koyma merâsimi, kırkının çık-ması gibi küçük törenler, sünnet düğünü ve evlenme gibi büyük merâsimler, âile yaşayışında unutulmayan ve önemli olan hususlardır.

Anne ve baba, anne-baba olmanın mes'ûliyetini taşımalı, çocuğun fizyolojik ve psikolojik gelişim basamaklarını ve husûsiyetlerini bilmeli-dir. Ancak o zaman doğru ve isâbetli eğitim uygulayabilirler. Meselâ; ço-cukta, 6-11 yaşları arasında dinî "inançlara ve Allah'a karşı büyük bir ilgi başlar."⁽⁷⁾ Âile, bunu bilirse, çocuğa daha kalıcı, dengeli ve daha olumlu bir din terbiyesi ve Allah anlayışı kazandırabilir. Bir misal daha verecek olursak; ilk çocukluk çağında çocuk, babanın arkadaşları amcalarla, ba-banın kardeşi amcayı önceleri ayıramaz, sonra bunu keşfeder. Amcayı, teyzeyi farketmek onun için önemli bir buluştur. Bunu gören anne baba, çocuklarına âile geçmişlerini ve âile büyüklerini tanıtabilirler. Böylece âile köklerinin farkına varmış olur. Bu bilgi, onun ileride bir millî târihi

(5) Ayverdi, Sâmîha; Millî Kültür Mes'eleleri ve Maârif Dâvâmız, sayfa: 370

(6) Özsoy, Prof. Dr. Yahya; Konuşma Özürlü Çocuklar ve Eğitimleri, sayfa: 35

(7) Başaran, Ethem İbrahim; Eğitim Psikolojisi 1, sayfa: 183

olduğunu anlamasına temel teşkil edecektir. Bunca yıllık Rus işgâline rağmen Doç. Dr. Zeyneş'in "Kazak çocukları için soyağacını bilmesi kadar tabîî bir şey olamaz."⁽⁸⁾ demesi, o ülkedeki millî şuûrun canlılığının bir ifâdesi olmaktadır.

"İdeal olarak çocukla kitap arasındaki bağlantı okul öncesinde, yâni âile çevresinde kurulmalıdır. Çocuk kitap sevgisini, ondan zevk alma ve yararlanabilme alışkanlığını çok küçük yaşlarda kazanmaya başlamalıdır."⁽⁹⁾ Önce yazısız resimli masal veya hikâye kitapları, okumaya başladığında da yine bol resimli az yazılı kitaplar onun ilgisini çekecektir.

Demek istiyoruz ki; âile, hiçbir zaman hafife alınmaması gereken, çok önemli bir eğitim kurumudur. Burada, eşlerin birbirini eğitmesi de sözkonusu olabilir, ancak anne ve babanın asıl sorumluluk duyacakları konu, bebeğin ve/veya çocuğun âile içinde ki eğitimi, terbiyesidir. Anlaşıyor ki, evlât yetiştirmek sâdece onun bedenine hizmet etmek değildir. Vücûdu kadar, belki ondan da fazla dikkat ve ihtimam isteyen husus, çocuğun iç dünyâsı ve mânevî varlığıdır. "Zira, içinde bir îmân cezbesini yaşatan bu kadın için evlât, evvelâ din ile vatanın sonra da kendinin emânet malı idi. Binaenaleyh Hak'tan gelmiş bu emâneti, onu verene lâıyk bir insan olarak yetiştirmek, elbetteki vazîfelerin en mukaddesi demektir."⁽¹⁰⁾ Bu mukaddes vazîfeyi gereğince yerine getirecek bilgi, sevgi, beceri, sabır, anlayış ve görgüyü kazanmış olmak için her çâreye başvurulmalıdır. Evlât yetiştirme, olayların tesâdüfî akışına bırakılamayacak kadar hassas bir konudur. İçinizde heves doğunca sevmek, öfkeniz kabarcınca dövmek çocuğu terbiye etmek demek değildir. Bu kutsal emânet, anlık duygularımızın oyuncağı olmamalıdır. Anne baba olmak, çocuğa veya çocuklara karşı dâima bilgili, dikkatli, ölçülü, hassas ve dengeli davranışları kazanmak ve geliştirmek demektir. Hatta anne baba, sınıfta ders işleyen bir öğretmenden daha çok dikkatli olma durumundadır.

(8) İsmail, Doç. Dr. Zeyneş; Kazak Halk Kültüründe Çocuklarla İlgili Toylar, Türk Dünyası, Ocak-1994, sayfa: 58

(9) Cumbur, Dr. Müjgân; Çocuk ve Kitap, Türk Kadınları Kültür Derneği, 1979 Uluslararası Çocuk Yılı "Çocuk ve Eğitimi" Semineri Dokümanı, sayfa: 3

(10) Ayverdi, Sâmiha; Millî Kültür Mes'eleleri ve Maârif Dâvâmız, sayfa: 122

Sonuç olarak; evlenme kararı, insan hayâtında çok önemli bir karardır. Burada eş olma rolü kadar, hatta ondan daha fazla, anne baba olma rolü önem kazanmaktadır.

Âile, içinde bulunduğu toplumla ve milletle bütünleşmelidir. Devlet, millet sisteminin bütünlüğü içinde, bu sistemi ayakta tutan en önemli alt sistem olduğu şuûrunda olmalıdır. Âilede eğitim, yâni âile terbiyesi, okuldaki eğitime hazırlayıcı olmalı, okulla çelişkiye düşmemelidir. Unutulmamalıdır ki; âile kişinin ömrü boyunca beraberinde bulunacak şahsiyet özelliklerini edindiği ilk ve en önemli eğitim, terbiye müessesesidir.

EDEBİYÂTIMIZDA KISSA, KISSAHÂNLIK GELENEĞİ VE MEDDAHLIKLA MÜNÂSEBETİ ÜZERİNE

Yard. Doç. Dr. İbrahim ALTUNEL(*)

A. Kelime ve Kavram Olarak Kıssa ve Kıssahânlık

a. **Kıssa:** Arapça **kıssa** kelimesi, sözlükte, nakil olunan sahih ve uydurma vak'a, "vukû'at-ı hâl", sergüzeşt, rivâyet, anekdot gibi anlamlara gelmektedir.⁽¹⁾ Çokluğu **kasas** olan kelime Arap edebiyatında, bazen "kıssa hikâye" anlamındaki "**makâme**"⁽²⁾ sözünün karşılığı olarak geçmektedir. Eski edebiyatta ise, daha çok "menkîbe", olağan üstü hâdiseleri anlatan yazı; uydurma olay, baştan geçen hâl, vak'a için kullanılmakta ve hikâye, rivâyet türünden bir anlatım şekli olarak kabul edilmektedir.

Kelimenin çokluğu "**kasas**" olmakla beraber, Türkçe'de "**kısas**" şekli kullanılmaktadır. Kur'ân'da rastlanılan **kasas** kelimesi, daha çok Peygamberler'in başından geçen hâdiseler mânâsındadır. Aynı zamanda Kur'ân'da mevcut 114 sûreden birisinin de adıdır. Hz. Yûsuf'la alâkalı olayların anlatıldığı sûre de, "**Kasas Sûresi**" diye anılır. Kıssa-ı Yûsuf, "ahsenü'l kasas", bütün hikâyelerin en güzeli diye ifâde buyrulur. Bu kıssa, edebiyatta romantik ve lirik hikâyenin doğmasına zemin hazırladığı gibi, dinî hikâyelere de alâka çekici bir mevzû ve kuvvetli bir motif ola-

(*) S. Ü. Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı E. Böl., Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı

(1) Ş. Sâmî, Kâmûs-ı Türkî, C. 2, 1073.

(2) Ferid Develioğlu, Osm. Türkçe Ans. Sözlük 685.

rak girmiştir.⁽³⁾

Hemen hemen bütün İslâm ülkelerinde ahlâkî öğütler veren, hikmetli konuları işleyen, bunlarla ilgili olayları anlatan, öğretici kıssalar olmuş, bunları yazan ve anlatan kıssahânlar yetişmiştir.

b. Kıssahân ve Kıssahânlık: Kıssahân eskiden saraylarda ve halk arasında kıssa okuyan, kıssa tertip eden masalcı, hikâye anlatıcısıdır. San'atkârlara, daha sonra meddahlara verilen bir tâbirdir. Literatürde kıssa-gû, kıssa-perdâz, kıssa-güzâr, fıkra-gû, fıkra-perdâz olarak geçmekte ve kullanılmaktadır.⁽⁴⁾

Kıssahânlık: Kıssahânların icra ettiği mesleğe verilen addır. Hikâye anlatma san'atı geleneğimizde önemli bir yer tutar. Oğuz Türklerinde ilk anlatıcı olarak şamanları görüyoruz.

Kussâs (Kass): Dinî hikâyeciler olup, dinî ve ahlâkî mâhiyette hikâyeler anlatan kimselerdir. Bunlar iki asırdan fazla bir zaman faaliyet göstermiş olup, samimî davranışlarıyla temâyüz etmişlerdir. Bunlar rollerini son derece ciddiye alıyorlardı. Dinleyicilerin ahlâkını yükseltmeğe yönelik kıssalar anlattıkları gibi, daha başkalarına, meselâ "Bin Bir Gece" tipinde hikâyelere de yer verirdi.⁽⁵⁾

B. Meddâh ve Meddâhlık

a. Meddâh: Arapça "medhetmek" kökünden gelmektedir. Meddâh, "medhedici, övücü" anlamında kullanılır. Kutsal kişileri ve kahramanları öven bir san'atkârdır.⁽⁶⁾

Temâşa san'atında meddâhlar, taklit hikâye ve fıkralarla halkı eğlendiren kimselerdir. Meddâh; hikâyelerini, bölümleri arasına söyleşmeli, taklitli, kişileştirmeli geçişler yerleştirerek ve dramatikleştirerek

(3) İslâm Ans. C. 6, 771-74.

(4) Ferid Develioğlu, a.g.e., 593

(5) İslâm Ans. C. 6, 771.

(6) Özdemir Nutku, Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri, 14.

anlatır.⁽⁷⁾

b. Meddâhlık: Varlıkları hicretten itibaren bilinen ve müslümanlıkta önemli olan bir meslektir.

Türk meddâhlık san'atı, Jacob'un savunduğu gibi, doğrudan doğruya Araplar'dan alınmış değildir. İslâmiyet öncesi Türk toplumunda gerek şamanlığın, gerekse toplumun yapısının etkisiyle hikâyeciler ve hikâye anlatan san'atkârlar olduğu bilinmektedir. Özellikle göçebe Türk toplumlarında halk hikâyeciliği vardır.

XV. yüzyıldan itibaren "ozan" kelimesi yerini, Âzeri ve Anadolu Türkleri'nde "âşık"a, Türkmenler'de de "bakşı" (bahşı) ya bırakmıştır. Bunlar o dönemlerin hikâye okuyucularıydı. Sazla hikâye anlatan âşıkların yanı sıra, Anadolu'da sazsız hikâye anlatan san'atkârlara da rastlıyoruz. Anadolu'da bu sazsız hikâyecilerin san'atı daha çok meddâhlığa yakındır.

Meddâhlar, kıssahânlar ve şehnâme-hânlar, halkın bulunduğu yerlerde bir yandan Türk kahramanlarından, Oğuz destanlarından, Dedem Korkut hikâyelerinden söz ederken, öbür yandan da, İslâm târihinin ve İran edebiyâtının kahramanlarına âit hikâyeleri ve şiirleri okuyorlardı.

İslâmî devir Türk toplumunda meddahlık iki kaynaktan beslenmiş ve gelişmiştir. Bunlardan birincisi şamanizm, diğeri İslâm kültürüdür.⁽⁸⁾

İran edebiyâtında meddâh tarzında hikâye anlatanlara "nakkâl" denir. Meddâh hikâyeciliğine benzer daha başka hikâyecilik tarzı da vardır. Meselâ bunlardan Kerbelâ olayını anlatanlara "Rûze-hân", perde önünde Hz. Muhammed âilesinin başından geçen acıklı olayları anlatanlara "Perde-dârî" denir. Meddâhlar yalnız güldürücü değil, acıklı, heyecanlı, sürükleyici dinî hikâyeler de anlatırlar.⁽⁹⁾

(7) Meydan Larouss, C. 8, 504

(8) Özdemir Nutku, a.g.e., 14-21.

(9) Özdemir Nutku, a.g.e., 11-14.

Araplar'da ve İslâm ülkelerinde kıssahânlık: Araplar'ın İslâmiyet'ten önceki hayatlarında şâirlerin aynı zamanda "kussâs" vazifesi de yaptıkları görülür. İslâm edebiyâtının başlangıcını "megâzi" (=siyer) denilen kitaplar teşkil eder. Sâsâni kırıllarına âit hikâyeler, erkenden Arapça'ya çevrilmiş, saraydan başka, halk arasında da yayılmıştır.

Araplar'a masal nev'inden eserler, Pehlevî dilinden yapılan tercümelemlerle girmiş, boş bulunan bu sahayı dolduranlar, İranlılar olmuştur. Hintçe'den Pehlevî diline, oradan da Arapça'ya "Kelile ve Dimne" (Pançatantra), "Sinbâdnâme gibi masal nev'inden eserler tercüme edilmiştir.

Hint ve İran masalları, halk arasında hayli revaç bulmuş, XI. yüzyılda yazılmış bir eser olan "Hezar Efsâne" (= Bin Hikâye) Pehleviceden Arapça'ya tercüme edilmiştir. Bu eser daha sonra Bin Bir Gece Masallarının çekirdeğini teşkil etmiştir. Bu eserden sonra, Hintçe'den daha başka eserler de tercüme edilmiştir.⁽¹⁰⁾

Türkler'de kıssahânlık: Kıssahân ve kussâs, meddah, nakkâl, perdedârî, şehnâme-hân tâbirleri târih içinde, Türk edebiyâtı ile İran ve Arap edebiyâtlarında birbirlerine yakın mânâlarda kullanıldıkları gibi, az-çok birbirlerinden farklı anlamlarda da kullanılmıştır.

Türk halkı, asırlar boyunca, ozan, âşık, kıssahân ve meddâhlar vasıtasıyla hikâyecilik geleneğini devam ettirmiştir.

Türkler'in İslâmiyet'i kabulünden önce ve sonraki hayatlarında, okuma ve yazmanın geç yayıldığı köy ve kasaba halkları için, hikâyeye anlatma geleneğini devam ettiren kıssahân, meddâh, ozan, âşık gibi sanatkârların hâfızaları âdetâ kitap vazifesi görmüştür. Onlar türlü âşık hikâyelerini, bugüne kadar yayla, çadır ve köy muhâtinde alâkanın canlılığı nisbetinde devam ettirmişlerdir.⁽¹¹⁾

Bu tür halk hikâyeciliği, XV. yüzyıldan itibâren, eski ozanların an-

(10) Çev. Cemal Sezgin, Arap ve Arap Dilinde İslâm Edebiyatı, 192-234.

(11) Şükrü Elçin, Halk Edebiyatı Araştırmaları, C. II, 75.

latma geleneğinin ürünü olan destan (épopé)'in yerini almaya başladı. O gelenekten pek çok şey hikâyeciliğe miras kaldı.⁽¹²⁾

İslâmiyet'in Türkler arasında yayılmasından önce hikâyeciliği (kıssahânlık) ozanlar yapıyorlardı. Meddâh kelimesi yaygınlaşmadan önce, Türkler arasında Acemler'in "kıssahan, şehnâmehan" tabirleri kullanılıyordu. Muhtemelen XIV. asırdan itibaren ozanlardan ayrı bir kıssahân zümresi teşekkül etmişti.

XV. yüzyıldan itibaren meddâh tâbiri, kahramanların macerâlarını anlatan ve böylece onların medihlerini yapan san'atkârlar arasında, kıssahanla aynı mânâyâ gelmek şartıyla kullanılmaya başlanır. XVII. yüzyıldan itibaren de kıssahân ve şehnâmehân tâbirlerinin yerini alır.⁽¹³⁾

Eski edebiyâtımızda meddâhlığın çok önemli bir yeri vardır. Çünkü bizde halk hikâyeciliğini temsil edenler, asırlardan beri meddâhlar olmuşlardır. Meddâhlar halk kahvelerinden saraylara kadar, her sınıf ve seviyede insanlara mahsus mekânlarda, hikâyeler anlatmak, taklit ve nükteler yapmak sûretiyle halkın sevgisini kazanmış kimseler olmuşlardır.⁽¹⁴⁾

Fuat Köprülü'nün ifâdelerinden anlaşılıyor ki, halk hikâyeciliğinin bu meddâh şûbesi, kahramanlık macerâlarının anlatılmasından, realist mevzûlara doğru bir gelişme göstermiştir.

Destanî mevzûların anlatılması işini üzerlerine almış ozanların yerini, büyük merkezlerde yavaş yavaş İran ve Arap kıssahânlarını taklid eden ve onların mevzûlarının benzerlerini ele alan halk hikâyecileri almıştır.

Bizim halk hikâyecilerimizi anlatan san'atkarlar da ozanların yerini tutan kimselerdir. Öyle anlaşılıyor ki, muhîtlere ve mevzûlara göre halk hikâyeciliğinde, yâni kıssahânlıkta bir iş bölümü olmuştur.

(12) P. Nâîf Boratav, 100 Soruda Halk Edebiyatı, 57.

(13) Fuad Köprülü, Edebiyat Araştırmaları, 371.

(14) Özdemir Nutku, a.g.e., 21.

Büyük merkezlerde kıssahân-meddâhlar, köylerde ve kasabalarda, halk şiiri zevkinin rağbet bulduğu yerlerde âşık hikâyeciler bu görevi üstlenmişlerdir. Âşıklar, ozanlar gibi hikâyelerini sazla söylemektedirler. Fakat, gerek mevzûlarında gerekse bu mevzûun nazım-nesir karışımı ifâdesinde, Arap-İran tesîriyle meydana gelmiş meddâh, kıssahân hikâyeciliğinin husûsiyetleriyle, eski ozanların epik karakterinin artıklarını birleştirmişlerdir.⁽¹⁵⁾

Klâsik edebiyât ile halk edebiyâtının henüz ayrılmadığı dönemlerde, halk arasında okunmaya mahsus hikâyeler yazan şâir ve yazarların yanında meddâhlar ve kıssâhanlar da varlıklarını devam ettirmektedirler.⁽¹⁶⁾

Yine XIV. yüzyılda yazılan "Varaka vü Gülşah" (Varka vü Gülşah) mesnevîsinin yazarı olan Yûsufî de bir halk meddâhı olup, hem de bu geleneğin ilk temsilcilerindendir. Gerek Varaka vü Gülşah ve gerekse benzeri Türkçe olarak yazılan mesnevîler gecedен geceye halka okunup anlatılmak için yazılmışlardır.⁽¹⁷⁾

XVI.-XVII. asırlarda kıssahân ve meddâhların halk toplantı yerlerinde, hattâ saray çevrelerinde anlattıkları hikâyeler zamanla tek aktörlü tiyatrolar hâlinde gelişmeye başlamıştır. XVII. yüzyılda şâirler, hükümdarların savaş hikâyeleri ile eski aşk maceralarının tasvirini kıssahânlara bırakıyorlar.⁽¹⁸⁾

Türkler arasındaki ilk kıssahânların naklettikleri hikâyelerde, İslâmî mevzûlar hâkim olup, İslâm kahramanlarının hayatları ve menkıbeleri anlatılır, halk da bunları zevkle dinlerdi. Bunlar daha sonra mevzularını din dışı şahalardan almaya başlamışlardır.

Türkler arasında, kıssahânlık geleneğinin Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılar döneminde de saraylarda ve orduda devam etmiş olduğunu

(15) P. Nâîfî Boratav, Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, 102.

(16) S. Elçin, a.g.e., C. 2, 78.

(17) Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. I-II, 316-317.

(18) N. Sâmî Banarlı, Resimli Türk Ed. Tarihi, C. 1, 509. C. 2, 690.

kaynaklardan öğreniyoruz. XV.-XVI. yüzyıllardan itibâren kıssahânlık geleneği bir takım şekil ve muhtevâ değişikliklerine uğrayarak günümüze kadar gelmiştir.

Kıssahânlar din dışı mevzûları nakle başladıkları zaman, halkın fazla alâkasını çekmek için taklide ve güldürücü fıkralara yer vermeğe başlamışlar ve bu davranışlarından dolayı meddâh adını almışlardır. Bilâhare bu ad umûmileşmiş, kıssahân neden bahsederse etsin "meddâh" adıyla anılmıştır.⁽¹⁹⁾

Halk edebiyâtının kadrosunda, yalnız halkın anonim verimleri değil, şiirlerini sazlarla söyleyen, âşık ünvanlı saz şâirlerinin eserleri de vardır. Bu kadroya hikâyelerini şiirlerle süsleyen halk hikâyecilerinin, kıssahânların hikâyeleri de dâhildir.

İsimleri aydınların isimleri kadar tanınmış, halk toplantı yerlerinde ictimâî, kahramanâne veya güldürücü hikâyeler söylemekle tanınmış şöretli kıssahan veya meddâhlar da vardır.

Batı medeniyeti dâiresine girmeden önce ülkemizdeki zihniyet, hikâyeden umûmiyetle kıssa mânâsını çıkarmıştır.⁽²⁰⁾

Hikâye ve roman türü Türkiye'ye Tanzimat edebiyâtı ile girmiştir. Daha önce bu türün yerini, Dîvan edebiyatımızın Leylâ vü Mecnûn, Hürev ü Şirin, Yusuf u Zeliha hikâyeleri ile, halk edebiyâtında Kerem ile Aslı, Tâhir ile Zühre, Arzu ile Kamber ve bunların dışındaki meddâh hikâyeleri ile Battal Gazi, Hayber Kalesi gibi dini tarihi hikâyeler alıyordu.⁽²¹⁾

İşte, ozan, meddâh, kıssahân, şehnâme-hân, kelime ve kavramlarının farklı zamanlarda ifâde ettikleri bu mânâlar, bizde halk hikâyeciliğinin umûmî tekâmülü ve başlıca unsurları hakkında açık bir fikir vermektedir.

(19) F. Köprülü, a.g.e., 376.

(20) Türk Dili ve Edebiyatı Ans. C. 5, 335.

(21) Cevdet Kudret Solok, Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman, 185.

Târih içinde kıssa ve kıssahânlık mesleği; baksı, ozan, kıssahân, meddâh, âşık vb. adları, bazen eşanlamlı, bazen farklı anlamlarda kullanılarak, birçok merhalelerden sonra bugünkü durumuna gelebilmiştir.

BİR SEVİYE AYNASI: MÛSİKÎ*

Cinuçen TANRIKORUR

İnsan sevdiği ve alıştığı şeylerin bitmesine üzüldür; onlar hep aynı güzellik, tazelik ve heyecanla ömrünün sonuna kadar devam etsin ister. Ömrünün sonu gelince ona da üzüldür, çünkü yaşamak, da –insanca bir gafletle– sevdiği, alıştığı birşeydir. Küçük de olsa bir manevî desteği ve ya eğitimi olanlarsa, bunun bir bitme değil, bir istihâle olduğunu, yani yaşamının bir farklı planda devamı olduğunu düşünüp rahatlarlar. Ama seviye biterse ne olur? İnsanın bin küsur yıl boyunca "o mâhîler" gibi bilmeden içinde yaşadığı, sevdiği, alıştığı seviye biterse ne olur? Bu nasıl, nereye doğru bir istihâledir? Seviyenin bitmesi veya durmadan düşmesi, daha alçak, hep daha alçak seviyelere, sonunda –düşülecek yer de kalmayınca– seviyesizliğe olacağına göre, bu neyin, nasıl bir devamıdır ve kimi, neye ümitlendirebilir? Kimi? Bir toplumun bozula çürüye yok olmasını arzu edeceklerden başka?!...

Dünyamızın en eski medeniyetini kurmuş olan Çinlilerin ünlü bilgisi Konfüçyus'un mûsikıyla ilgili çok önemli bir sözü vardır: "Bir toplumun müziği bozulmuşsa, o toplumda pekçok şeyin de bozulmuş olduğuna hükmetmek gerekir." Müziğe verdiği önem, akla, tarihin tanıdığı bu ilk büyük ahlâkçının –bizim de birçok büyük bilgemiz gibi– aynı zamanda bir müzisyen olmuş olabileceği ihtimalini getiriyor. 2500 yıl öncesine

(*) Kubbealtı Akademisi ve Kültür ve San'at Vakfı tarafından düzenlenen "Toplumların Yükseliş Sırları" başlıklı konferanslar dizisi içinde, 7.1.1994 günü yapılan konuşmanın metnidir.

ait hayat hikâyesinde bu konuda bir kayıt yok, ama bir toplumun yükselme veya çökmesinde müziği bu kadar kesin bir ölçü kabûl ettiğine bakılırsa, fiilen müzisyen olmasa bile, bu san'atın mânâ ve ehemmiyetini derinden kavramış bir büyük ruh olduğundan şüphe edilmemesi gerekir. III. Selim çağı bestekârı ünlü tanburî Zeki Mehmed Ağa da, hacca gitmeden önce vedâlaşmak için gittiği ve "Hacca gidiyorum, orada saza tövbe edeceğim ve bir daha çalmayacağım" dediği İstanbul kadısı müderris Ârif Efendi'den "Çal evlâdım, çal, böyle çaldıktan sonra Arafat'ta bile çal!" cevabını almıştı. Bu sohbetin gerek başlığından, gerekse başlar başlamaz yaptığımız nakillerden, sonunda lâfı nereye getireceğimizin anlaşıldığına kânf olmakla beraber, yine de, tarihimizde gerçek bir yükseliş sırrı ve bir seviye aynası olan mûsikî san'atımızın hazîn mâcerâsı üzerine bir iki söz söylemek istiyoruz. Hani, kıylûkâl kabîlinden.. Zaten daha fazlasına bizim ne aklımız yeter, ne bilgimiz.

* * *

9. yüzyılın ünlü Arap yazarı el-Câhiz "Fazâil el-Etrâk"inde Türkleri şöyle anlatır: "Türkü attan ayrı düşünmek mümkün değildir; o atın heryerindedir: sırtında, karnında, kuyruğunda, yeleğinde." Bize göre mûsikî de Türk'ün heryerinde, herşeyindedir: sevincinde, kederinde, barışında, savaşında (bu savaşı ister **cihâd-ı ekber** olarak alın, ister **cihâd-ı asgar**). Bunu, "Türk mûsikîyle doğar, mûsikîyle yaşar, mûsikîyle ölür" vecîzesiyle Sâdeddin Arel de tesbît etmişti. Dahası var: biz mûsikîden öldükten sonra da kopamayız: kabrimiz başında Kur'ân, akşam devir hatmimiz, 7'miz, 40'ımız, 52'imiz, mevlidlerimiz, kandillerimiz, zikirlerimiz, duâlarımız, gülbanklarımız... Elest bezmindeki "Kün!" emr-i ilâhîsinden sûr-ı İsrâfîl'e kadar.

Peki ama, niçin mûsikî?.. Eski mûsikîcilerimizin "ilm-i şerîf", Tanburî Cemil'in "lisânullah" olarak tavsîf ettikleri bu san'atın kudsiyyeti neresinden geliyor acabâ? Bu sorunun cevabı, bütün dillere Yunanca'dan geçmiş olan "mûsikî" kelimesinin kök anlamındadır: "ta musikhé" = "musa"ların (yâni "peri"lerin) konuştuğu dil. "Sesler san'atı"nın metafizik cephesini açıkça ortaya koyan bu mânâ, aynı zamanda, bir insan ilmi

olan matematik ve dolayısıyla nazariyâtın, mûsikîdeki bazı meseleleri çözmekte neden âciz kaldığının da izâhıdır. İbâdetde, tabâbetde, cihadda Türklerin mûsikîden neden bu kadar fazla istiâne ettiklerinin, güç aldıklarının cevabı da buradadır. Mümeyyiz vasfı esas itibariyle bir "ses mûsikîsi" oluşunda ortaya çıkan Türk mûsikîsi, söze verdiği ağırlık dolayısıyla önce bir şiir mûsikîsidir. Malzemesi çoğunlukla tasavvufî mecaz ve mazmunlardan meydana gelen dîvan edebiyâtının da -ifâde tekniği itibâriyle- önce bir dil mûsikîsi oluşu gibi.

Öyle sermestem ki idrâk etmezem dünyâ nedür,
Men kimem, sâkî olan kimdür, mey_ü sahbâ nedür?

Âh_ü feryâdın, Fuzûlî, incidüpdür âlemi,
Kerbela-yî aşk_ilê hoşnûd_isen gavgâ nedür?

Bir an için mânâsını düşünmesek bile, bu sözler herşeyden önce mûsikî, yâni "meleklerin dili" ile söylenmiş sözler değil midir? Nâbî,

Hem-sohbet-i dildâr_ile mesrûr_idik evvel,
Bir bahtı müsâid deyu meşhûr_idik evvel..
İşteke sıfhal_ile mey_içsek n'ola şimdi?
Gayret-füken-î kâse-i fağfur_idik evvel!

der de, şiir hâlinde dahi bir mûsikî şelâlesi olan bu ihtişam karşısında, İtrâ yerinden fırlamaz mı? Şâire, aynı güçte bir heyecan şerâresi olan Pencgâh Beste'siyle cevap vermez mi?..

Duyguları âhenk ve intizâm içinde (yâni his ve edeb disiplini içinde) anlatmanın câzibesinden, bizzat câzibe kaynağı olan kadınlar da kendilerini kurtaramamışlardı.

Keşfet nikâbını, yeri göğü münevver et!
Bü âlem-î anâsırı firdevs-î enver et!

Zeyneb, ko meyli ziynet-i dünyâya zen gibi,
Merdâne vâ, sâde-dil ol, terk-i zîver et!

diyen Zeyneb'ler;

Sen vār_iken ey dōst banā yâr gerekmez!
Cevrin çekeyim, gayri vefâdâr gerekmez!

Mest-î mey-i aşk_ol, yürü âlemde ki, Mihrî,
Pes rind-i harâbât_olanâ âr gerekmez!

diyen Mihrî'ler;

Güller kızarır şerm_ile ol gonca gülünce,
Sümbül ham_olur reşk_ile kâkül bükülünce.

Can vermek_ise kasdın_eger aşk_ile Fitnat,
Hâk-î der-i dildârdan_ayrılma ölünce!

diyen Fitnat'lar;

Eyyâm-ı şebâb.. etti güzer, bâdeyi Leylâ
Terk_etmedi hâlâ;
Rindân_iledir ülfetimiz, rind-i cihânız,
Biz âşık-ı cânız!

diyen Leylâ'lar;

Feryâd ki feryâdıma imdâd_edecek yok!
Efsûs ki gamdan beni âzâd_edecek yok!

Yârab, ne içün zâr Nigâr-î şu cihanda
Nâşâd_edecek çoksa da dilşâd_edecek yok?!

diyen Nigâr'lar... şimdi neredeler acabâ? "Dîvan edebiyâtı" klişesiyle ge-
çiştirdiğimiz bu dil, H.-Â. Yücel tipi iki yüzlü dejenere kafaların kültür
kanserine tutulup gençlerimize tanıtmaktan vazgeçtiğimiz, hattâ R. Şar-
dağ gibilerin kitaplarında açıkça aşağılamaktan dahi utanmadıkları bu

dil, sevgili gençler, ne Arapçadır, ne Farsçadır, çünkü ne Arap anlar, ne Acem! Ama tâ 17. yüzyıl ortalarına kadar o size model olarak gösterilen Batıda, akıl hastaları "şeytanla işbirliği yapmış zavallılar" olarak diri diri yakılırken, en az Selçuklulardan beri (Amasya, Kayseri, Edirne) üniversite hastanelerinde onları kuş etleri, çiçek kokuları ve özel olarak bestelenmiş mûsikî parçalarıyla tedavi eden bir medeniyetin sembolü, bir imparatorluk ihtişamının dilidir.

19. yüzyıl ortalarında Ârif ve Şevkî Bey'lerle başlayıp sonraki şarkî bestekârlarıyla yavaş yavaş düşen güfte zevkını, Zekâî Dede, Tanburî Ali Efendi, Rahmî ve S. Zıyâ Bey'ler yine de belli bir seviyenin üzerinde tutmaya çalıştılsa da, S. Pınar'la başlayan, içkili gazino müşterisine hitab eden marazî duyguların terennümünü önleyemediler. Halkının eğitimi konusunda –bu isimde bir şube müdürlüğü bulunması dışında– bir endişeyi hiçbir zaman duymamış olan TRT ise, müzikten önce dil zevkının bozulması için olanca gayretiyle çalışıyordu. İşte size söz ve müziği Sait Ergenç imzalı, Türkiye radyolarının 80'li yıllarda M. Millî'nin sesinden sürekli olarak yayınladığı bir ibret belgesi: "Nikâhsız Aşk".

Ne nikâh bağlar bizi, ne mahkeme ayırır.
Düşmanların şerrinden bizi Mevlâm kayırır.
Nikâhsız diyorlar, desinler,
Günahtır diyorlar, desinler,
Adam sen de, ne derlerse desinler.
Günah bizim, sevap bizim,
Varsın çatlasın eller!

Ve tabîî arkasından bugünkü iğrenç tablo: sevdiğinden "Kul oldum bir cefâkâre, cihan bāğında gülfemdir" diye bahseden İbrahim Ağa'dan "Kıl oldum abi"ye düşüş!..

Bu korkunç seviye kaybı sadece radyonun, TV'nin, kasetlerin, eğlence yerlerinin müziğinde mi? Hâfız ağızlarındaki bozulmayı, hele günde beş vakit zevksiz Arap ağızıyla okunan ezanları duymuyor musunuz? Bir millet güven ve şuurunu (yâni şahsiyetini) kaybedince dindışı müziği na-

sıl Batı taklidi oluyorsa, dinî müziği de Arap taklidi olur. Oysa, Arabın müzikte bize verecek birşeyi olsaydı, ülkelerinde konservatuar açacakları zaman, kurucu hocaları hep bizden isterler miydi? "Kitâbu Mûsikî eş-Şarkî"nin yazarı M. Kâmil el-Hulâyî misâli dürüst müzisyenleri gibi, kitaplarında bizden "esâtizetune'l-etrâk" (üstadlarımız olan Türkler) diye bahsederler miydi?. Ama gelin görün ki, Hz. İsmâ'dan hiçbirşey öğrenememiş olan Batı, Doğu'nun bilgisini kullanıp insanını sömürerek zengin olduktan sonra, kendi dininden olmayanları satın alıp soysuzlaştırmakta –el-Hak!– çok muvaffak olmuştur. Bu menfur oyunun ibret dolu belgeleri başta merhum S. Ayverdi olmak üzere, C. Meriç, İ. Süreyya Sırma ve M. Doğan'ın eserlerinde açıkça ortaya konmuştur.

* * *

Şimdi başka bir konuya geçelim. Türklerin; tarihleri boyunca ortaya koymuş olmakla övünebilecekleri ulvî güzelliklerin (tezhîbin, hattın, nakşın, ebrûnun, oymanın, halının) mimarîdeki taş yerine ses'te billûrlaşmış şekli olan mûsikîleri, hangi arterlerle besleniyor, korunuyor ve yüceltiliyordu? Önce **Mehterhâne**: amacı, tâ Hunlardan beri, yabancı ve ürkütücü bir müziğin üç günlük yoldan duyulan gümbürtülü sesiyle düşmanın moralini bozup savaş gücünü kırmak ve korkup kaçışan düşmanı teslim almak suretiyle harbi ortadan kaldırmak (yâni kan dökümünü önlemek) olan askerî müzik okulu ve takımı. Sonra **Enderûn**: dil, din, ırk farkı gözetmeksizin İmparatorluğun her tarafından gelen yüksek kabiliyetli gençleri alıp yetiştiren saray üniversitesinin mûsikî bölümü. Sonra **Mevlevîhâne**: Kur'ân ve Mesnevî derslerinin yanı sıra neyi, kudümü, semâi, hattı, tezhîbi, ebrûsuyla insanı insan yapan bütün güzelliklerin öğretildiği, en büyük bestekârlarımızın yetiştirdiği, imparatorluğun en ücrâ köşelerine kadar yayılmış müzik ve güzel san'atlar akademileri ağı. Sonra mûsikî esnafının teşkilâtlandığı **Loncalar** ve nihayet tanınmış bestekârların evlerinde veya umumî lokallerde açıp heveslilerine parasız mûsikî dersi verdikleri hususî **Meşkhâneler**.

Mehterhâne ile Enderûn, sarayda Nakşîdil Sultan adını almış, ama boynundaki haçı hiç çıkarmamış olan, Napolyon'un karısı Joséphine'in

kuzini Fransız casusu Aimée de Riverly'nin yetiştirmesi II. Mahmud tarafından kapatıldı. Mevlevîhâneler –öbür tekkelerle birlikte– 1925'te kilitlendi. 1914'te kurulan ilk resmî tiyatro ve müzik okulundaki Türk mûsikîsi eğitimi, bestekâr Giriftzen Âsım Bey'in oğlu Musa Süreyya'nın raporuyla 1926'da, Radyodaki Türk mûsikîsi yayınları ise İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın emriyle 1934'te kaldırıldı. Böylece, bütün eğitim arterlerini kendi ellerimizle kestiğimiz müzikte kaçınılmaz son başlamış oluyordu. Kendi radyosunda kendi müziğini dinleyemeyen, bir radyo almak için müzik mağazasına gittiğinde "Bana bir radyo verin, ama ne olur içinden Necip Celâl çıkmasın!" diye yalvaran Türk halkı, çaresizlikten "Savtu'l-Arab mine'l-Kâhire, nukaddem bernâmec mûsîka"nın, Tahran'ın, Yeni Delhi'nin hangi dalgada, kaç metreden çıktığını öğrendi. İşte Raj Kapoor'un "Âvârâmu, nâ-naranam.." ezgisiyle ilk "Arabesk"i değilse bile, ilk "Hindesk"i başlattığı müzikal, o zaman meşhur oldu. 50'li yılların ortalarından sonra da, bildiğiniz gibi, uğı Suat Sayın vd. arabeskçilerle günümüze kadar geldi, "Kıl oldum abi"yle de tüyünü dikmiş gidiyor.

Bilindiği gibi tabiat kendi malını tahrib etmez: suyunu kirlletmez, ormanını yakmaz, hayvanını öldürmez, durup dururken asırlık çınarını devirmez. Ama insan? Bitmeyen hırs, kin ve bencilliğinin esîri olan insan, elindeki ateş ve silâhla yıkar da, yakar da, öldürür de. Asırların eseri olan koskoca bir çınarı, bir irfan, bir edeb, bir nur âbidesi olan mûsikîsini –yol geçirmek bahânesiyle– Batı maymunluğu buldozerinin önünde yıkar geçer. Yol mu?. Nereye?. Nereye olacak, irfansızlığa, nursuzluğa, edebsizliğe... Hangi amaçla mı? Binlerce yıl insan olarak, sâdece insan da değil, "efendi" olarak yaşamış olan insanını maymun yapmak için. Şuûrunu, özendiği Batıya satmış bir maymun. O Batı ki, aslında onun bozulmadan önceki medeniyetinin hayrânı, hattâ taklitçisidir. Koca Beethoven, birçok eserinin başına "Türk askerî mûsikîsi tarzında çalınacak" anlamındaki "alla turca" ibâresini gururla yazarken, Mehter'imizin ihtişamına biraz olsun yaklaşabilmenin ümit ve heyecânını yaşamıyor muydu? Yugoslavlar, 20 yıl önce yaptıkları "Yugoslavya'da Eski Türk Mûsikîsi" adlı plâkta, "bize yıkanmayı dahi Türkler öğretti" derken, bizim unutmaya çalıştığımız bir medeniyeti hasretle anmanın yürekliliğini göstermiyorlar mıydı?. Ve nihâyet, merhum Turgut Özal'ın başbakanlığı sırasında, zamanın İn-

giliz başbakanı Thatcher'ın Türkiye'yi ziyâreti münâsebetiyle kendilerine bir resital vermek üzere dâvet edildiğimiz Ankara Devlet Konukevinde, misafir başbakan yemekten önce yaptığı konuşmada ilk cümle olarak, bizi derin düşüncelere daldıran fevkalâde mânîdar "**Biz sizin eski kültürünüze hayrânız**" sözünü söylerken, anlayabilecek kafalara neyi hatırlatmak istemişti acabâ?..

* * *

Ankara'da oturduğum yıllarda bir gün, Haberler biter bitmez radyo-sunun düğmesini Polis'e çeviren taksi şöförüne –sebebini çok iyi bildiğim halde– Ankara Radyosunu neden dinlemediğini sorduğumda, "Abi, TRT'de ne var yâhu?" cevabını alınca hiç şaşımamıştım. Arabeskin bol kemanlı, bol ritimli orkestral müziği karşısında TRT'nin, kemanın yanında kemençeyi, klârnetin yanında neyi, udun, kânunun yanında tanburu harcatan, üstelik bir de piyano koyup hepsini turşu reçeline çeviren "sesi mıymıy–sazı tımtım" müziğinin tutunabilmesi zâten mümkün değildi ki.. Dinlenirliğini gitgide kaybettiğini gören Radyo, kendini zorla dinletip iyi-kötü ne görse alkışlamaya hazır bir millete kendini alkışlatabilmek (böylece biraz olsun tatmin olabilmek) için, çâreyi Radyo büyük stüdyolarında yapılan "özel eğlence" programlarında aradı. Sanatçılar arasındaki adı "özel işkence" olan bu dinleyicili programların gazinodan tek farkı "konsomasyonsuz" oluşu idi. 30 yıllık san'at hayatlarını 30 şarkıyla "idâre eden", sahnelerde, düğünlerde de iş yapamayan bayan ses sanatkârları, hiç olmazsa böyle bir vesileyle dekolte tuvaletlerini giyebiliyor, bol yüzüklü parmaklarını "oynuyormuş gibi" şıkırdatarak "hep berâber" diye halka alkış tutturabiliyordu.

Arkadan, Anadolu turnesine çıkan 3. sınıf tiyatro kumpanyaları gibi, "şehirlerarası radyo konser turneleri" başladı (hâlâ da devam ediyor). "Dinleyiciyle canlı, yakın diyalog" gibi câzip bir gerekçeye dayatılan bu programlar da, sâdece en hafif, en ucuz gündelik şarkılarla millete göbek attırıp zâten düşük olan zevkı daha da yozlaştırmakla kalmıyor, gecegündüz demeden otobüs tepesinde kilometrelerce yol katettirilen ve susuz, tuvaletsiz plaj kabinlerinde yatırılan sanatkârlar için tarifsiz bir iş-

kence oluyordu. Ama ne yapsın bîçareler, "ne istersek, ne zaman istersek yapacaksınız" diyen TRT sözleşmesini imzalamışlardı bir kere!.. "Vîrân olası hânede" de "evlâd ü iyâl var"dı!.. O da yetmedi sıcak, yakın diyalôğa, bu defa da son olarak "şehiriçi akşam çayı konserleri"ni icad ettiler. Bir dinleyici evine gidip çalıp söylemek üzere Radyodan birkaç sazla bir solist görevlendiriliyor, ev sâhipleri de tef, darbukalarını hazırlayıp zilleri takıp bekliyorlar, çalgıcılar gelsin de bir güzel kurtlarımızı dökelim diye. Sonra bu radyo programı olarak yayınlanıyor. Siz böyle bir zilleti dünyânın hangi ülkesinde gördünüz, a TRT'ciler? Uganda veya Zambiya'da bile, bir devlet kurumunun sanatçısı, dinleyiciyi gider de evinde eğlendirir mi?!.. Bakalım daha neler göreceğiz. Belki bir süre sonra, Sulu-kule ekipleri çeribaşısını TRT Yüksek Kuruluna "Türk müziği baş danışmanı" tâyin ederler!..

Bizim evde TV, haberlerden sonra hemen kapatılır. Bunun dışında ayda yılda bir, "Filan kanalı hemen aç, senin parçanı çalışıyorlar" diyen eş-dostun telefonuyla –tabîî çalınanın yarısı kaçırılmış olarak– açılır. İnsanların eğlence niyetine bu kadar iğrenç şeylerden mecbûren zevk alır hâle getirildiği, bilgi, kültür, edeb ve eğlence kavramlarının bu kadar soysuzlaştırıldığı bir ülkede yaşamaktan ben şahsen utanır oldum. Atalarım "deliye hergün bayram" demişler. Ben o deliyi de bugün mumla arıyorum. Sizler bu duyguya kapılmıyor musunuz? Peki ne olacak bu gidişin sonu? Uyanıp maymun soytarılığından, yeniden insan vekar ve haysiyetine dönmemiz için –mutlaka– ülkede bir tek insan bırakmayacak korkunç bir deprem veya bir nükleer harp mi lâzım?..

Sizlere –dinlettiğim bir-iki müzik örneği dışında– hiç de iç açıcı olmayan şeyler söylediğimin farkındayım. Ama, bize lûtfettiği "güç" redifli gazelinde "Dembedem âfâkımî sardî zalâm-î hasretin / Kalbi zulmetler içinde neş'eyâb etmek de güç" diyen –1971'de Bağdat'tayken tanıdığım– merhum şâir Aziz Sâmi Bey gibi, insanın kalbi ağlarken dili gülemiyor. Şiirdeki "hasret" sözü bir sevgili için söylenmiş olabilir; ama bizim sizlerle ortak hasretimiz "sevgili"ye değil, "seviye"ye.. Sevgili Tahralı'mız, bir yudum dostluk iksîri olmak üzere lûtfedip ameliyâta gittiğim Amerika'ya gönderdiği, benim de vatan hasretini bir nebze dindirir

ümîdiyle bestelediğim "Cânân Ateşi" şiirinde, "Olsa Mûsâ gibi bir er, tu-
tuşur parlardı / Yine vâdî-i mukaddesteki rahmân ateşi" diyordu. İşte biz
de, insanımızı fikren bitki hayâtına sokan Tanzîmât'a kadarki tarihimizin
her alanda dopdolu olduğu o Mûsâ'ların hasreti içindeyiz.

Hepinizi sevgiyle kucaklıyor, "sürç-ü lisân"ımızı affetmenizi diliyor
ve dinlemenin söylemekten çok daha yorucu olduğunu bildiğim için, siz-
lere en samimî teşekkürlerimi sunuyorum.

* * *

"Sovyetlerin Siyâsî, Kültürel ve İktisâdî Politikalarının

Orta Asya'daki İzleri" Tebliğinin Yazarı

NAZİF SHAHRANİ HAKKINDA

Doç. Dr. Vildan SERİN

1992-1993 Öğretim Yılı'nda, ABD. Indiana Üniversitesi'nde araştırma yapmak üzere âilece bulunurken, üniversiteye yeni gelenlerin listesinden Türk isimlerini gören Nazif Shahrani, 70.000 kişilik üniversite kasabasında, bu Türk âileyi ziyaret eden ilk kişi oldu. 30 yıla yakın zamandır öz vatanından ayrı, gurbette yaşamanın getirdiği hasretle hassaslaşan, Türklere has misâfirperverlik, karşılık beklemeksizin yardım etme gibi hasletleri daha da ziyâdeleşen Nazif Bey, Azeri, Özbek, Kazak, Türkmen, İranlı, Afgan, Iraklı, Lübnanlı ne kadar Türk ve müslüman varsa, hepsine evinin kapısını açar, kendi elleriyle hazırladığı kuzu çevirmelerini, özbek pilâvlarını ikrâm eder, karşılaştıkları güçlükleri âdetâ huzur gibi, ezmeden, minnet altında bırakmadan, güleryüzle çözmek için elinden gelen gayreti sarfeder. Öyle ki, bulunduğumuz yerden 1,5 saat mesâfedeki Indianapolis hava alanına, bütün ısrarlarımıza rağmen bizi arabasıyla götürerek, uğurlayan da yine oydu.

Nazif Shahrani, 1945 yılında Afganistan'da kendi soyadını taşıyan bir Özbek köyünde doğmuştu. Bir akşam bize kendi hazırladığı belgelerle birlikte, kendi köyünü ve akrabalarını, gözlerinde yaşlarla göstermişti. Afganistan'daki savaş onu ülkesinde hiç bir işe yaramaz hâle getirince, çâreyi ABD'ye gelmekte bulmuştu. 1967 yılında, Kabil Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nden mezun olduktan sonra, Hawai Üniversitesi'nden burs kazanır, ABD'de Antropoloji lisansını 1970'de tamamlar. Ve yeni bir burs sayesinde, Seattle Washington Üniversitesi'nde Yüksek lisansını yapar. Aynı üniversite'de "Wenner -Gren Foundation for Antropological Research Grant" adlı bursun katkısıyla doktorasını bitirir ve "Afgan Pamirlerindeki Kırgızlar: Ekolojik ve Kültürel İntibak" adlı teziyle mükâfat alır. 1977 yılında asistan, 1988 yılında "associate profesör", 1990 yılında da "profesör" olur. 1991 yılından itibaren de Indiana Üniversitesi "Orta Doğu Çalışmaları Müdürü", ayrıca, "Yakın Doğu Kültürleri ve Dilleri" ve "Orta Asya Çalışmaları" Bölümleğinde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

"Afgan Pamirleri", "Kuzey Pakistan'da Afganistan'dan Göçeden Kırgız Mültecileri", "Türkiye'de Van'ın Karagündüz Köyünde Bir Kırgız Hanı", "Malatya'nın Afâtevleri'ndeki Afgan Mültecileri", "Güneybatı ve Orta Asya'daki Müslümanlar", "Pakistan'daki Afgan Yardımları", "Sovyetler Sonrası Orta Asya'da Siyâsî-Kültürel Liderlik, Otorite ve Hânedan", "Sovyetler Sonrası Özbekistan'da Âile Hayâtı", "Bilimsel Ateizmde Müslüman Geleneğinin Dinamikleri" adlı saha çalışmaları vardır.

Ayrıca çeşitli belgesellerin hazırlanmasına danışmanlık yapmıştır. Bunlar arasında Afganistan'daki savaşla ilgili olarak 1987'de "The Beast of War", 1985'de "Kazak Atıları", 1981'de "National Geographic Society" için "Dünyanın Sırlı Köşelerinde: Kuzey Afganistan", 1980'de "Public Broadcasting Associates" için "Afganistan'daki Kırgızlar", 1975'de, Londra "Granada Televizyonu" için, "Kaybolan Dünya" filimlerine danışmanlık yapmıştır.

Orta Asya ve Afganistan kültürleri ile ilgili çok sayıda kitap ve makâleleri bulunmaktadır.

SOVYETLERİN SİYÂSÎ, KÜLTÜREL VE İKTİSÂDÎ POLİTİKALARININ ORTA ASYA'DAKİ İZLERİ*(1)

Prof. Dr. Nazif SHAHRANİ(**)

(Çev.: Doç. Dr. Vildan SERİN)

Batı Türkistan'lı müslümanların târihindeki acı ve ızdırapla dolu uzun bir dönem, Moskova'da başarısızlıkla sonuçlanan Ağustos 1991 darbesinin ardından, Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle kapandı. Böylece, askerî ve teknolojik üstünlüğe sâhip olan, iktisâdî ve ideolojik açıdan da Orta Asya'yı kontrol altına alan Rus'ların bölgedeki hâkimiyetlerine son verildi. 1917 Bolşevik İhtilâli'nden beri devam eden bu zulüm, çarlık Rusya devrinde başladı. Sovyetlerin ezici güçleri Orta Asya kültürleri ve halkı üzerinde bölücü ve sömürgeci niteliklere sahipti. Komünizmin çöküşü her tarafta törenlerle kutlandı ve *Francis Fukuyama* "Târihin Sonu mu?" adlı son makâlesinde(2) bu olayı, kapitalizmin ve liberal demokrasi-nin görünen bir zaferi olarak yorumladı. Sovyetler sonrası Orta Asya'da komünist kalkınma politikalarının yaptığı tahrîbâtı görmemezlikten gel-mek kolaydır.(3)

(*) Central Asian Survery (1993) (12) (2), s. 123-135.

(**) ABD, Indiana Üniversitesi, Orta Doğu Çalışmaları Bölümü Müdürü, Antropoloji Profesörü

(1) Bu tebliğ, Sovyetler Birliği'nin Dönüşümü ve Üçüncü Dünyâya Tesirleri konferansında Tahran'da 2-4 Mart 1992'de sunulmuştur. Uluslararası Siyâsî Çalışmalar Enstitüsüne ve Florida Uluslararası Üniversitesinden Dr. Muhiddin Mesbahi'ye Tahran'daki sıcak evsahipliği için min-netlerimi sunarım.

(2) Francis Fukuyama, "The End of History?" *The National Interest* (Summer), s. 3-18.

(3) Tahran'daki konferansa katılanların çoğu bilhassa Bağımsız Devletler Topluluğu'ndan Ruslar, Sovyet politikalarının başarısız olduğunu kabul ettiler. Sovyetlerden gelen ilim adamlarında; çok fazla vaad eden ama çok az dağıtan rejimle ilgili, şahsî ve meslekî hayal kırıklıkları, Avrupa-lı daha fazlaydı.

Sovyet idâresinin Orta Asya'daki izlerinin gerçek ve potansiyel boyutları, henüz tam olarak bilinmemektedir. Ancak, batılı sovyetologların, bu sisteme en ciddî direnişin Orta Asyalı müslümanlar arasında görüleceğini defalarca ikaz ediş sebeplerinin üzerinde durulmalıdır.⁽⁴⁾ Ne var ki, Sovyetler sonrası bölgedeki siyâsî ve iktisâdî gelişmeler, uzmanların tahminlerine uymamaktadır. Komünizmin sona ermesinde, Orta Asya'lı müslümanların önemli bir rol oynamadığını şimdi biliyoruz. Başka isimler altında olmakla birlikte, millî komünist partiler, hâlâ bu yeni cumhuriyetlerde idâreyi ellerinde tutmaktadırlar. Muhâlif hareketler ise, nisbeten zayıftır ve etkili değildir. Bundan başka, halk Moskova'daki komünist iktidârın düşmesine oldukça pasif bir şekilde tepki gösterirken, ülkelerindeki komünist idâreleri de destekler görünmektedir. Neden? Bu tebliğde, muhâlefet ve iktidar arasındaki siyâsî tepki farklılıklarının sebepleri tartışılmaktadır. Ayrıca, Rusların bölge üzerindeki gâyelerine hizmet eden Sovyet kalkınma politikalarının, Orta Asyalıların menfaatlerine verdikleri zararlar belirtilmektedir.

Batılı sovyetologların Orta Asya hakkındaki kötümser yorumları, teorik yaklaşımlar ve metot bakımından ikiye ayrılmaktadır. Teorik açıklamalar, "sömürgecilik" ya da "hür dünyânın" gelişmekte olan ülkelere ait kalkınma ve modernleşme kavramlarına dayandırıldı.

Sömürgecilik teorisiyle yaklaşanlar, Rusların uyguladıkları politikaların bölgeyi önemli ölçüde değiştirdiğini varsaydılar. Fakat bu değişime karşı mukâvemetin kültürel boyutlarında yanıldılar. Meselâ, Orta Asyalı müslümanlara sempatiyle bakan bir batılı sovyetolog, 120 yıllık Rus hâkimiyetinin bölge insanlarının düşüncesi ve davranışlarını değiştirdiğini, fakat toplumun temel değerlerine ve inançlarına tesir edemediği sonucuna varmaktadır.⁽⁵⁾ Şu var ki, inanç ve değerlerin insanların davranış ve düşüncelerinden tamamen ayrılması mümkün değildir. Özellikle Sovyet-

(4) Bk., Michael Rywkin, *Moscow's Muslim challenge: Soviet Central Asia* (Armonk, NY: Middle East Sharpe, 1990); William Fierman, ed., *Soviet Central Asia: the failed transformation* (Boulder, CO: Westview Press, 1991); Edward Allworth, ed., *Central Asia: 120 years of Russian rule* (Durham and London: Duke University Press, 1989); ve Alexandre Bennigsen ve Marie Broxup, *The Islamic threat to the Soviet state*, (London: 1983).

(5) Edward Allworth, ed., *Central Asia*, s. 572.

ler Birliği gibi ezici güçlere sâhip bir ülkenin, sistemli bir şekilde uyguladığı müdâhaleler sonucunda halkın temel değerlerini kaybetmemesi imkânsızdır.

Diğer taraftan, batının modernleşme teorileriyle Orta Asya'yı inceleyen sovyetologlar da yanıldılar. Çünkü batı sisteminin terimleriyle, Orta Asya'yı incelemeğe çalıştılar⁽⁶⁾, ve hatalı yorumlarda bulundular. Meselâ, bir başka batılı sovyetolog son çalışmasında şu açıklamalarda bulunmaktadır:

"Sosyalizmin başarıları" ve "kardeşçe yardımlaşmanın faydaları" gibi politik ve süslü sloganlar, belki de ideolojik hedefler için, bölge insanların ve kültürlerinin yok olmasına sebep olan, Sovyet rejimindeki başarısızlığın en trajik ve hakikatlerin tamamen tersini söyleyen ifâdelerdir."⁽⁷⁾

Metot bakımından da, Orta Asya'yı inceleyen bilim adamları, Rus ve Sovyet verilerine dayanarak ve halkın sesini dikkate almaksızın araştırmalarını yaptılar. Bu çalışmalarını genellikle iki soruya cevap vererek şekillendirdiler. Bunların birincisi, Sovyetler'in sömürgeci olup olmadığı, ikincisi modernleşme programlarının başarılı olup olmadığıdır. Bu konuda sağlıklı ve yeterli incelemeler, ancak Sovyet'lerin kısa ve uzun dönemli hedefleri dikkate alınarak yapılabilir.

SOVYET KALKINMA POLİTİKALARININ İZLERİ

Bolşevik ihtilâlinen⁽⁸⁾ sonraki ilk yıllarda genel kalkınma hedefleriyle, Orta Asya'daki özel amaçlarını belirlediler. Bunlara ulaşmak için, sistemli bir şekilde, acımasızca sert tedbirler uyguladılar. Bu hedef ve stratejiler, Sovyetler'in ve uydularının dışındaki toplumlarda uygulanan

(6) Bk., Samuel Huntington, *Political order in changing societies* (New Haven and London: Yale University Press, 1968); and William Fierman, *Soviet Central Asia*, s. 290-308.

(7) Teresa Rakowska-Harmstone, 'Forward', in William Fierman, ed., *Soviet Central Asia: the failed transformation* (Boulder: Westview Press, 1991), s. IX.

(8) Thomas F. Remington, *Building Socialism in Bolshevik Russia: ideology and industrial organization 1917-1921* (Pittsburg, PA: University of Pittsburgh Press, 1984).

modernleşme ve kalkınma politikalarından çok farklıydı. Orta Asya'daki Sovyet politikalarının en çok tenkit edilen hususları şunlardır: 1- Rus Bolşevik'lerinin askerî ve politik kontrolü. 2- Rusya'ya uzun dönemli iktisâdî ve teknolojik bağımlılığın sağlanması. 3- Geleneksel müslüman Orta Asya toplum ve kültürlerinin sistemli olarak kaldırılması. 4- Eskisinin yerini alacak yeni alternatif bir Sovyet-Rus kültür ve toplumun yaratılması.

Sovyet sonrası dönemde bu politikaların geride bıraktıkları izlerin, özellikle de bu gâyelerin, değerlendirilmesi gerekmektedir.

POLİTİK KONTROL: MERKEZİLEŞMİŞ DEVLET GÜCÜ

Bolşevik ihtilâlinin temel amacı, siyâsî otoriteyi elinde tutmak ve Komünist Parti'nin tam anlamıyla hâkimiyetini sağlamaktır. "**Proletarya diktatörlüğü**", sistemin kurulması, üretim faktörlerinin kontrolü ve yönetimi yoluyla diğer ihtilâl amaçlarının gerçekleşmesi için kullanılan bir araçtı. İhtilâlin hazırlanmasında, işçi sınıfı sosyal kurumları organize ederek önemli roller üstlendi. Bu kurumlar, "sovyetler", ticârî birlikler, fabrika komiteleri, gazeteler ve milislerdi. Bunlar, sosyalizm için iktisâdî, kültürel ve siyâsî çevre oluşturarak, sınıf düşmanlarını ayırarak, sosyal devlet diktatörlüğü içinde toplumla devletin amaçlarını bütünleştirmeye çalıştılar⁽⁹⁾ Thomas Remington'un da belirttiği⁽¹⁰⁾ gibi, böylece "ikili bir toplum" yaratıldı:

"Toplumsal bir kesimi, resmî doktrin, bürokratik dayanışma ve devlet otoritesi ile çevrili bir kale içindeydi. Kalan kısmı ise, ferdileşmiş kazanç ve zararlara dayalı küçük ölçekli, organize olmamış küçük dünyalarının sırlı gizliliklerinde yaşıyordu. Sovyetler, ilk rüyalarını gerçekleştirmek için, daha fazla otorite kullanarak, halk üzerindeki kontrollerini artırdıkça, devlet kontrolündeki bölgeler ile özel bölgeler arasındaki bölünmeler daha da çoğaldı."

(9) A.g.e., s. 17.

(10) A.g.e., s. 21.

Sömürgeci Rus Çarlık Devleti'nde olduğu gibi, Bolşevik ihtilâl hükümeti de Türkistan'da hâkimiyet kurmak istedi.⁽¹¹⁾ Türkistan'da, komünist sistemin Ruslar tarafından yönetilmesi için, şehirlere ve kırsal kesimlere Ruslar yerleştirilerek Sovyet otoritesi sağlandı. Bolşeviklere karşı bir direnme hareketi olan "Basmacılar Hareketi", iyi organize olmakla birlikte, halk tarafından geniş bir şekilde desteklenmiştir. Ancak, Ruslar 1924'de müslümanların yiyeceklerine el koyarak onları aç bırakarak ve askerî güç kullanarak bunu bastırdılar. 1925 yılından itibaren, Orta Asya'lılar siyâsî bağımsızlıklarını tamamen kaybettiler ve Ruslaştırılmış müslümanlar⁽¹²⁾ tarafından idâre edilmeye başladılar.

Potansiyel ve gerçek liderler tasfiye edilerek ve derhal öldürülerek "temizleme hareketleri" sistemli bir şekilde yürütülüyordu. Bu sebeple, karşı direnme hareketlerinin ortaya çıkması engelleniyordu. Sovyetler, devletin ezici gücünü orta Asya'da planlı bir tarzda yapıyorlardı.

İKTİSÂDÎ BAĞIMLILIK

Sovyet politikalarının ikinci en önemli amacı, Orta Asya'nın iktisâdî kaynaklarına el koymak ve uzun dönemli olarak iktisâdî ve teknolojik bağımlılığı yaratmaktır. Rusya açısından, Orta Asya'nın taşıdığı önemi konu alan pek çok çalışma bulunmaktadır.⁽¹³⁾ Sovyetlerin Orta Asya ile ilgili görüşleri en açık bir şekilde Lenin'in ordudaki yoldaşı Zinoviev tarafından Ekim 1920 de en açık bir şekilde ifade edildi: "**Biz Azerbaycan petrolü ve Türkistan'ın pamuğu olmadan yapamayız. Bizim için gerekli olan bu ürünleri eski Çarlık Rusya sömürgecileri gibi değil, medeniyetin meş'alesini taşıyan ağabeyleri olarak alırız.**"⁽¹⁴⁾

(11) Bk., A. K. Park, *Bolshevism in Turkistan, 1917-1921: a study in colonial rule* (New York, 1957); ve Richard Pipes, *The formation of the Soviet Union* (Cambridge, Mass: 1957).

(12) Donald S. Carlisle, 'Power and politics in Soviet Uzbekistan', in William Fierman, ed., *Soviet Central Asia: the failed transformation*, (Boulder, CO: Westview Press, 1991).

(13) Bk., Boris Z. Rumer, 'Central Asia's cotton economy and its costs', in William Fierman, ed., *Soviet Central Asia: the failed transformation* (Boulder, CO: Westview Press, 1991); *Soviet Central Asia: 'A tragic experiment'* (Boston: Unwin Hyman, 1989); ve Alec Nove and J. A. Newth, *The Soviet Middle East: a Communist model for development* (New York: Fredrick A. Praeger, Publisher, 1967).

(14) Merle Fainsond, *How Russia is ruled* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1953): 304.

Sovyetler Birliği, pamuk ihtiyaçlarını karşılamak için Orta Asya'da süper ihtisaslaşma denilen bir uygulamayı başlattı. Pamuk üretimini çoğaltmak için alt yapı yatırımları artırıldı. Böylece Sovyetler Birliği'nin ham pamuk ve pamuk ipliğinin % 95'ini bitkisel yağların % 15'ini, pamuk üretme teçhizatının ve makinalarının % 100'ünü pamuk çırçırlarının % 90'dan fazlasını ve sulama için gerekli teçhizatın ve dokuma teçhizatının büyük bir kısmını Orta Asya Cumhuriyetleri üretti.⁽¹⁵⁾ Orta Asya, petrol ve hidro elektrik enerjide Sovyetlerin en zengin bölgelerinden biri, doğal gaz kaynaklarında da Batı Sibirya'dan sonra ikinci gelmesine rağmen Rumer, Orta Asya'nın verimlilik kapasitesini pamuk üretimi ile aynıştırdı.⁽¹⁶⁾ Özbekistan'da üretilen pamuğun % 96'sı işlenmek ve imâlât için Rusya Federasyonu'na Ukrayna'ya Beyaz Rusya'ya ve diğer Avrupa cumhuriyetlerine götürüldü. Orta Asya'da tekstil imâlâtı kurulmadı, bölgenin kendi pamuğuna dayalı elbise imâlâtı bile Rusya'ya bağımlı hâle getirildi.

Orta Asya'nın en verimli topraklarının % 70'den fazlasının pamuk ekiminde kullanılması gıda ürünlerinde Rusya'ya bağımlılığa sebep oldu. 1980'lerin sonlarında Ruslar'ın "tarımsal sömürgeci" yaklaşımlarının eziçi etkileriyle; çevre ve Türkistan halkı üzerindeki trajedik sonuçları Sovyet standartlarına göre bile utanç verici boyutlara ulaştı. Moskova'da haftalık yayınlanan "Litraturnaya Gazeta", Özbekistan'daki süper ihtisaslaşmanın sebep olduğu problemleri şöyle belirtmektedir:

"İhtisaslaşma mantıklı olmalıdır. Özbekistan'da ihtisaslaşma, pamuğun hâkimiyetiyle yozlaştı. Bölgenin bütün ihtiyaçları Moskova'da alınan kararlarla tesbit edildiği için, ilk anda monokültüre yol açtı. Tarlalarda sâdece pamuğun ekilmesi ve diğer ürünlere izin verilmemesi ülkeyi bir pamuk tarlasına dönüştürdü. Özbekistan'daki bu uygulama sâdece tarımı değil, eğitimi, kamu ahlâkını (resmi kurumlardaki bozulma ve rüşvet gibi) çürüttü."⁽¹⁷⁾

(15) Bk., Rumer, 'Central Asia's Cotton Economy', s. 63. Daha fazla bilgi için bk., Rumer, *Soviet Central Asia*.

(16) Rumer, 'Central Asia's cotton economy', s. 63, 69.

(17) A.g.e., s. 80.

Monokültür, tabîî kaynakların işlenmeden bölgeden çıkarılması ve diğer bölgelerde sanâyî tesislerinin kurulması Orta Asya'yı Ruslara bağımlı hâle getirmiştir. Bölgeye bütün ekipman, makine Rusya'dan getirildi ve Slav uzmanlar ve idâreciler tarafından işletildi. 70 yıl süren Sovyet hâkimiyeti boyunca bu politika devam ettirildi. Bölge halkının geleceği için iktisâdî bağımsızlığın önemi sadece şimdi tartışılmaya başlandı.

KÜLTÜREL VE İDEOLOJİK KONTROLE DOĞRU: KİMLİĞİNİ BULMA MÜCÂDELESİ

Eski Sovyetler Birliği'nin iki temel gâyesi kültürel ve ideolojik dönüşümle bölgedeki hâkimiyeti sağlamaktı. Sovyetler Bolşevik ihtilâli için gerekli olan Türkistan'ın ürünlerini (petrol ve pamuk gibi) eski Çarlık sömürgecileri gibi değil Zinoviev'in dediği gibi medeniyet meşalesini taşıyan büyük ağabeyleri Ruslar adına geri kalmış Orta Asya'lıları modernleştirmek ve aydınlatmak için aldılar.⁽¹⁸⁾ Klâsik sömürgeci geleneğiyle yaklaşarak Türkistan halkının diğer Şarklılar gibi kendilerini yönetemeyeceklerinin⁽¹⁹⁾, bu sebeble Rus Bolşevikleri tarafından yönetilmeleleri gerektiği varsayımıyla hareket ettiler. Orta Asyalı'lar kendi kalkınmaları ile ilgili hedefler ve araçlar hakkında hiç bir söz hakkına sâhip değillerdi. Böylece medeniyet meşalesini taşıyan büyük ağabeyleri Ruslar, bu yeni Marksist-Leninist ihtilâlcî ideolojiyi, teknolojik gücü Orta Asya'yı modernleştirme adına kullandılar. Ve bunu yerli yöneticilerin direnmelelerini, şiddet kullanarak engelleyerek ve bölgelerin kendi kültür ve dinî değerlerini reddederek gerçekleştirdiler.

Sovyetler, Orta Asya'lıların kültürlerinin şahsî ve müşterek kimliklerinin kendi hedefleriyle uyum sağlamayacağını anladılar. Bunun için de İslâmî değerlerin, kurumların ve hânedâna mensup olanların yok edilmesini ve yerine yeni Sovyet Rus değer hükümlerinin yerleştirilmesi gerektiğini düşündüler. Bu amaçla, Orta Asya'nın geleneksel sosyo-kültürel sistemine üç açıdan saldırdılar. 1) **Türkistan'ın parçalanması**, 2) **Tür-**

(18) Fainsod, *How Russia is ruled*, s. 304.

(19) Edward Said, *Orientalism* (New York: Vintage Books, 1978); ve Johannes Fabian, *Time and the other: how anthropology makes its objects* (New York: Columbia University Press, 1983).

kistan'ın diğer Müslümanlardan ve Türkçe, Farsça konuşan ülkelerden olduğu kadar târîhî geçmişinden tecrid edilmesi. 3) Dinî inanç ve değerlerin bilhassa İslâmiyetin tahrip edilmesi ve İslâmî kurumların bozulması.

1. TÜRKİSTAN'IN PARÇALANMASI

Sovyet politikalarının en bâriz ve başarılılarından biri, Türkistan'ın sürekli ve radikal bir şekilde topraklarının ve siyâsî bütünlüğünün parçalanmasıdır. Bu politika 1924 yılında Stalin'in "toprakların sınırlarının çizilmesi" ve "Sovyet Milliyetler" politikası ile dil ve diyalekt farklılıklarına dayalı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler ve Otonom Cumhuriyetler adı altında bölgenin çok sayıda ve sunî şekilde sınırlara ayrılmasıyla başladı. Türklerin anayurdu mânâsına gelen Türkistan gibi siyâsî ve kültürel mânâ ifâde eden terimler birdenbire resmî yazışmalardan ve beyanlardan kaldırıldı. Yerine sosyal tansiyonu yükselten ve milletler arasında stratejik kaynakların rekâbetine yönelen "milliyetçilik" kavramı getirildi. Sovyetlerin uyguladığı politikaların tesiriyle 1991'de Batı Türkistan'dan 5 bağımsız cumhuriyet doğdu. Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan.

2. KÜLTÜREL TECRİD

Eski Sovyetler Birliği, Orta Asya kültürünün temellerini gizli entrikalarla çürüttü. böylece Türkistanlılar hem Türkiye'den hem de diğer müslüman dünyasının târîhî literatüründen hem de ilmî mirâsından tecrid edildiler. Bunu iki yolla başardılar: Eski Sovyetler'in güney sınırları boyunca bir demir perde çekerek ve dışardakileri yalanlayarak ve seri alfabe değişimlerine giderek.

Önce Türkçe Çağatay⁽²⁰⁾ dilinde asırlardır kullanılan standart Arap Fars alfabesinin yerine reforme edilmiş bir arap-fars alfabesi getirildi.

(20) 1920'lere kadar "kitap" gibi Türkçe terimler hem batı hem doğu Türkistan'da Kazaklar, Kırgızlar, Türkmenler, Uygurlar ve Özbekler arasında kullanılıyordu. Batılılar, Çağatayca'yı, Türkçe anlamında kullandılar.

Sonra 1929 da latin alfabesi, 1939-40 yıllarında da kiril alfabesinin çeşitli formları kabul edildi. Çeşitli diyalektler ve resmî dillerin herbirisinin yazımı için farklı kiril alfabesi kullanıldı. Türkistan'da kiril alfabesinin kabûlü iki önemli sonuç yarattı: Birincisi, Rusya'dan ödünç alınan kelimelerle sun'î olarak doğan bu yeni diller zenginleşerek, Türkistanlıların birbirlerinin dillerini anlamaz hâle gelmelerine yol açtı. İkinci olarak da, yeni neslin hem Türkçe Çağatay alfabesiyle yazılmış çok sayıdaki edebî mîrastan mahrûm olmalarına hem de Sovyetler Birliği dışındaki diğer müslüman dünyâda yazılan eser ve metinleri anlamamalarına, hattâ inkâr etmelerine ve eski kültürü bilenleri de modası geçmiş fikirlerle dolu kabul etmelerine sebep olmuştur. Bu durum Orta Asyalıların, genel anlamda dünyânın diğer kısmından ve özel anlamda da müslüman dünyâsından fikir ve kültür açısından tecrid edilmelerine yol açtı.

3. İSLÂMİYETİN VE KURUMLARININ YIKILMASI

Sovyet'lerin İslâmîyet'e ve onun yeniden canlanmasını ve devâmını sağlayacak kurumlara yönelen saldırılarının temellerinde, hem ideolojik hem de pragmatik sebepler vardı. İdeolojik açıdan İslâmîyet'in laik, ferdiyetçi, rasyonel, sanâyîleşmiş, modern sosyalist hayâtın ihtiyaçlarıyla uyuşamayacağını düşündüler. Bunun için de, İslâmîyet'e karşı çıktılar.⁽²¹⁾ Pragmatik olarak ise İslâmîyet, Türkistan'daki, heterojen halkın fikren ve mânen birleşmesini sağlıyordu. Müslüman liderler, sûfiler ve ulemâlar Sovyet hâkimiyetine karşı, merkez teşkil edebilecek tek güç kaynağı idiler.

Gerçekten Rus zulmüne karşı yapılan bütün direnişler, "Basmacı Harekâtı"⁽²²⁾ da dâhil olmak üzere, İslâmîyet adına yapılmıştır.

Bu sebeple, İslâmîyet, Sovyet devleti tarafından düzenli, sistemli ve yoğun bir şekilde yapılan saldırılara hedef olmuştur. Bunlar arasında sa-

(21) Bk. William K. Medlin, William Cave, and Finley Carpenter, *Education and development in Central Asia: a case study of social change in Uzbekistan* (Leiden: E. J. Brill, 1971); ve Muriel Atkin, *the subtlest battle: Islam in Soviet Tajikistan* (Philadelphia: Foreign Policy Research Institute, 1989).

(22) Marie Broxup, 'The Basmachi', *Central Asian Survey*, Vol 2, No 1, s. 57-83.

yırsız müslüman âlimin ve mahallî liderlerin öldürülmesi, İslâmî edebiyâtın ve metinlerin yok edilmesi, câmilerin, hanların, medreselerin, vakıfların yıkılması, bütün açık ibâdetlerin yasaklanması, müslümanlara ait olan şahıs isimlerinin değiştirilmesi, şeriya mahkemelerinin ilgâsı bulunmaktadır. Sovyetler, özellikle, geleneksel akraba ilişkilerine, dinî liderlere, soy ve âile münâsebetlerine, İslâmî kurallarla belirlenen özel mülkiyet ve mîras haklarına hücum ettiler. İlâveten, Orta Asya'lıları, İslâmiyet'in zararlı tesirlerine karşı kıskırtmak ve İslâmiyet'e olan güveni sarsmak için yerine yeni Sovyet kurumları kurdular. Bunlar, başlıca eğitim kurumları olan Sovyet okullarıyla, diğer sosyalleştirme ve toplumsallaştırma hizmeti gören, "köylü birlikleri", "öncü ve konsomol gençlik teşkilatları", "kızıl çayhaneler", basın ve elektronik medya idi. Bu kurumlar, laiklik,⁽²³⁾ ateizm, emek ahlâkı, toplum için fedakârlık, devlet için tam sadakat gibi temel unsurlara sahip Sovyet ahlâkını, modern kültürü Marksist-Leninist ideolojiyi ve materyalizm⁽²⁴⁾ inancını yayarak, istenilen sosyal değişimi gerçekleştirdiler. Okullar diğer dernekleşmiş teşkilatlarla birlikte, cezalar ve mükâfatlar aracılığı ile, Sovyet norm ve politikalarının, sosyo-politik uyumunu sağlamayı amaçladılar. Bilhassa şehirlerde çok sayıda, sâdik uşaklar ve itaatkârlar yarattı ve bunlar çeşitli cumhuriyetlerin merkezîleşmiş bürokrasisini yönettiler. Müslüman âile yapısını ve fonksiyonlarını, komünist ideolojiye dayalı Sovyet ahlâkıyla değiştirmek için yapılan teşvikler ve gayretler, bilhassa kırılık Orta Asya'da daha az etkili oldu.⁽²⁵⁾ Böylece kırılık kesimde, İslâmî değerlerin yerini Sovyet ahlâkına bırakması çalışmalarını, İslâmiyet'i dışlamadan yürütmeye başladılar.⁽²⁶⁾ Ancak bütün bu yıkma faaliyetlerine rağmen, İslâmiyet tamamen yok edilemedi ve Sovyet politikaları, başarısızlıkla sonuçlanmaya başladı. Sonuç olarak, Sovyet-Rus politikalarının Orta Asya'daki izleri, Orta Doğu'nun ve güneybatı Asya'nın gelecek on yılındaki bölgesel politika dinamikleri üzerinde önemli tesirlerde bulunacaktır.

(23) Medlin, Cave, and Carpenter, *Education and development in Central Asia*, s. 75.

(24) A.g.e., s. 66, 178 ve 188-189.

(25) Bkz., Atkin, *The subtlest battle*.

(26) Daha geniş bilgi için bk., Medlin, Cave, and Carpenter, *Education and Development in Central Asia*, s. 86-89.

İSTİKBÂL İÇİN MÜCÂDELEYE ÇAĞRI - TEKLİFLER

Ruslar'ın egemenliğindeki Sovyet devletinin ânî ve beklenmedik çöküşü, iktisâdî ve teknolojik açılardan bağımlı, siyâsî ve sosyo-kültürel bakımlardan da bölünmüş yeni devletlerin doğmasına sebep oldu. 70 yılı aşan bir süredir Sovyetler'in bu topraklarda yaptıkları tahribâtın izlerini silme yolunda gayret göstermek, şimdi, bu yeni devletleri bekleyen asıl iştir. John H. Kautsky'nin dediği gibi, "Sömürgeciliğin sonu politik bağımsızlıkla değil, iktisâdî bağımsızlıkla gelir ve iktisâdî bağımsızlıkta sağlanan başarı, gerçek politik bağımsızlığı da beraberinde getirir." (27)

Orta Asyalılar, Asya ve Afrika'da bağımsızlıklarını kazanmak için mücâdele veren sömürgelerden farklı olarak, anti-sömürgeci hürriyet savaşları kazanmadılar. Sovyet'lerin iç çöküşü, ânî ve beklenmedik bir şekilde gerçekleşti. Siyâsî bağımsızlıklarını kazanan yeni beş devletin hiç birinde önemli bir muhâlefet hareketi görülmedi. Dışardaki gözlemcilere göre, rekâbet sâdece komünist parti içinde daha fazla otorite ve şahsî başarı kazanmak isteyen Ruslaşmış Orta Asyalı bürokratlar arasında oldu.

Orta Asyalı şehirli bürokratlarla, Rus efendileri arasındaki münâsebet gergin olmakla birlikte çeşitli sebeplerle devam ettirildi. Meselâ, Sovyet Ruslar yerli üyelerine kendi cumhuriyetlerini bahşetmelerine karşılık, Orta Asyalı liderlere aslâ güvenmediler ve onlara gâyet sınırlı bir söz hakkı verdiler. Sovyet sistemine hizmet eden Ruslaşmış Orta Asyalıların dışındaki halk, Ruslara diğer Slav ırklarından ve Avrupalılardan daha fazla kırıldılar. Bununla birlikte, Ruslardan şahsî menfaat sağlayanlar, Sovyetler lehine askerî ve siyâsî durumu değiştirmek için işbirliğine devam ettiler. (28)

Sonuç olarak, işbaşındaki yeni liderlerin, eski rejimin uşakları olarak

(27) John H. Kautsky, *The political consequences of modernization* (New York: John Wiley ve Sons, Inc., 1972) s. 63.

(28) Bk., Carlisle, 'Power ve politics'; and James Critchlow, 'Prelude to "Independence": how the Uzbek Party apparatus broke Moscow's grip on elite recruitment,' in William Fierman, ed., *Soviet Central Asia: the failed transformation* (Boulder, CO: Westview Press, 1991).

özellikle kırsal kesimdeki îtibarları çok azdır. **Rakowska Harmstone**'in da belirttiği gibi, "bu liderlere Sovyet hâkimiyeti içinde bir yer ve söz hakkı verilmemesine rağmen, bunlar koparamadıkları bağlarla bu sisteme kendilerini bağlı buldular."⁽²⁹⁾ Bu bağımlılık, gelecekle ilgili bağımsız bir kalkınma modelini ortaya koyamayışlarında çok önemli bir unsur teşkil etmektedir.⁽³⁰⁾ Mayıs 1992 başlarında Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de ortaya çıkan olaylar, Orta Asya yönetimin yerini alabilecek, sosyo-politik hedeflere sâhip, iyi teşkilâtlanmış bir alternatif siyâsî modelin de bulunmadığını göstermektedir. Parçalanmış, Ruslaşmış bürokratlar ile kırsal kesim arasında organik bir bütünlüğün sağlanması şarttır. Bu boşluğu kapatmadan, bu kritik bölgenin sosyal, siyâsî ve iktisâdî kalkınması ile ilgili bütün teklifler belirsiz kalacaktır.

İktisâdî ve siyâsî bağımsızlığı hakîkî mânâsında kazanabilmek için cumhuriyetlerin kendi aralarında ve içlerinde bulundukları şartlar, milliyetçilik hareketlerinden dolayı meselelerle doludur. Moskova'nın siyâsî bağımlılığın ipini koparıp yeni devletlere bağımsızlık vermesine rağmen, hâlâ cevap bekleyen sorular karşımızda durmaktadır: Bağımsız cumhuriyetlerin liderleri, kendi azınlıkların mülkiyetlerinden ve kaynaklarından kendilerine düşen payı vermeye hazır mıdır? Etnik olarak kendi içlerinde de bölünmüş bu milletlerin gerçek bağımsızlıklarına kavuşmaları, liderlerin bu suale cevap verebilecek tedbirleri almalarına bağlıdır. Etnik problemlere, yeni liderlerin Rus uygulamalarını taklit ederek veya tekrar ederek yaklaşmaları, bölgede kapanmaz yara ve hasarlara yol açabilir. Sovyetler tarafından sunî olarak yaratılan ve teşvik edilen bu etnik gruplar "eşitlik" ve "kimliklerin tanınması" uğruna yüksek bir mücâdele potansiyeli taşımaktadırlar.⁽³¹⁾ İç mücâdelenin zayıflaması, devam eden barış, idâreye halkın katılımı ve dayanışma, Türkistan halkına iktisâdî, teknolojik, idârî ve kültürel bağımsızlık için mücâdele zemini sağlayabilir. Süper ihtisaslaşmış pamuk monokültüründen diğer ürünlere yönelmek, üretimi ve imâlâtı ve dağıtım dengeli bir şekilde düzenlemek, yer altı ve yer üstü zenginliklerin bölge dışına çıkarılmasını önlemek, zor ol-

(29) Rakowska-Harmstone, 'Forward', s. XIII

(30) A.g.e.,

(31) Bkz., Fukuyama, "The end of history?"; ve *The end of history and the last man* (New York: Free Press, 1991).

makla birlikte, başarı için önemli fırsatlar verecektir. 70 yılı aşkın süredir diğer müslüman Türk ve toplumlarından ideolojik, sosyo-kültürel tecrid politikalarının uygulanması toplumda şüphe ve endişelerin artmasına sebep olmuştur. Orta Asya ile komşu müslüman ülkeler arasında, eğitim reformları, ideolojik ve ahlâkî yeniden yapılanma ile diyalogun oluşmasını temin edecek sağlıklı bir çerçeve içinde karşılıklı gayretlerin bütünleştirilmesine ihtiyaç vardır.

Sovyet kalkınma politikalarının izlerini silmek, Orta Asyalı müslümanların bölgedeki mücâdelelerinin bir kısmını teşkil edecektir. Asıl hamle, uzun süredir baskı altındaki bu bölge halkı için, siyâsî hürriyeti, iktisâdî büyümeyi ve gelecekteki kalkınmasını sağlayacak bir alternatif modeli kurabilmek ve uygulayabilmektir. Bu kalkınma yolu, **James Lamb**'ın dediği gibi "bağımlılığın bütün formlarından, eşitsizlikten, ızdıraptan kurtularak, kendi kendini idare edebilmek için bir mücâdele (cihad) mı olacaktır?"⁽³²⁾ Bu mücâdele yolu, târihî yarayı iyileştirebilecek, halkın seçtiği ve yeniliği gerçekleştirmeye muktedir olabileceği niteliklerle sâhip olmalıdır.

Türkistan'lılar 120 yıldan daha uzun bir süredir, baskıcı, aldatıcı, boğucu ve sömürgeci yönetimin acısını çektiler. 20. asırda bağımsızlıklarına kavuşan en son milletler arasındalar ve homojen bir siyâsî bütünlüğe sâhip değiller. Nüfusları, tabîat ve insan kaynakları ile, iktisâdî büyüme için potansiyelleri açısından herbiri kendi millî kalkınmaları için farklı stratejik planlar yapmaya muktedirler. Ayrıca denenmiş veya denenmemiş geniş alternatif modeller arasından birini seçme fırsatına da sâhiptirler. Bu yeni devletlerin istikbâldeki istikâmetleri, onları analiz edenlerin tercihleriyle değil, kendi politikalarını tesbit edenlerin icraatlarıyla belirlenecektir.⁽³³⁾

(32) Quoted in Kenneth P. Jameson and Charles Wilber, *Direction in economic development* (Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 1979).

(33) Kautsky, *The political consequence of modernization*, s. 13.

OSMANLI ARŞİVİ'NDEKİ GELİŞMELER VE BEKLENENLER

Erdoğan ÖZTÜRK

Bilindiği üzere arşivlerimiz, millî tarih ve kültürümüzün temel kaynağıdır. Bu sebeple; tarihî, idârî, hukûkî, siyâsî ve sosyal ilim dalları en çok arşivlerden istifâde etmektedirler.

Bütün bunların ötesinde ve üstünde arşivlerimiz; Türk Devleti'nin devamlılığını sağlayan temel müesseselerden biri olup, milletimizin hâfızasıdır.

Osmanlı Devleti'nin hükümranlığı müddetince arşivlere büyük değer verilmiş, arşiv malzemesi husûsî bohça ve sandıklarda âdetâ bir kız çehizi gibi îtinâ ile korunmuştur.

Hatâ ve sevaplarıyla altı asırlık bir hizmetten sonra târihe mâlolan Osmanlı Devleti'nin geride bıraktığı diğer kültür mîrâsında olduğu gibi, arşiv malzemesi de; cehâletimiz, millî kültürümüze sırt çevirmemiz, ihmâlimiz ve tabiatın tahrîbâtına terketmemiz sonucu, bir bir ortadan kaybolup gitmektedir.

Osmanlı Arşivi'nin kurtarılması ve korunması ile ilgili çalışmalara devletimiz ciddî olarak, ancak on yıl önce başlayabilmiştir. Bu on yıl içinde;

- Küçük de olsa, İstanbul Vilâyet Bahçesi'nde bir arşiv deposu inşâ ettirilmesi,

- 1986 yılında arşiv uzman yardımcılığı imtihanı açılarak, yüzün üzerinde kâbiliyetli gencin sözleşmeli statüde arşive alınması,

- Yerebatan Sarayı arkasındaki İl Özel İdâre binâlarının, arşiv hizmet binâları olarak kiralanması,

- Osmanlı Arşivi'nde çalışan personel sayısının son yıllarda beşyüze ulaşması,

- Personel için lojman satın alınması,

- Arşiv için lûzumlu teknik techîzâtın satın alınması hizmetleri muhakkak ki, arşiv mes'elesinin devletimiz tarafından ciddiyetle ele alındığının açık işaretleridir. Ne var ki, bu güne kadar devam eden iyi niyet ve gayretler, Osmanlı Arşivini tam olarak kurtaracak ve koruyacak duruma getirememiştir.

On yıl öncelerine kadar âdetâ kendi kaderi ile başbaşa bırakılmış olan Osmanlı Arşivi'ne, 1986 yılından îtibâren alınan personel, sık sık tekrarlanan hizmet içi eğitimler ve bizzat arşiv malzemesi üzerindeki tatbîkî çalışmalarla ancak bugün belirli bir seviyede arşivci vasfını kazanmış bulunmaktadır. Bundan sonra yapılacak iş; en kısa zamanda arşiv uzman yönetmeliğini çıkararak, hem Osmanlı Arşivi hem de Cumhuriyet Arşivleri için otuz yıllık ihtiyâcı karşılayacak uzman kadro sayısını tesbit etmek ve her yıl bu programa göre uzmanlık imtihanı açmak gerekiyor. Arşiv hizmetlerinin daha sağlıklı yapılabilmesi için, diğer ülkelerin arşivlerinde olduğu gibi, bizde de uzman bir kadroya mutlaka ihtiyaç vardır. Ayrıca bu uzman kadronun, ileri ülkelerdeki arşivcilik gelişmelerini öğrenebilmesi ve tâkip edebilmeleri için yurt dışına da gönderilmelidirler.

Osmanlı Arşivi'nin genişlemesi söz konusu olmadığından, bu arşiv

için yapılması gerekenler tamamlandığında, târihe ve kültüre hizmet veren sağlıklı bir müessese hâline gelmiş olacaktır. Bunun için, Osmanlı Arşivi'ndeki iyileştirme çalışmalarına ilâve olarak, aşağıdaki hususların da vakit kaybetmeden yapılmasında büyük faydalar vardır;

1- Sayıları onu bulan, dağınık ve gayri sıhî depolarda korunmaya gayret edilen, yaklaşık yüz kilometre raf uzunluğundaki Osmanlı dönemi arşiv malzemesinin bir araya getirilip daha sağlıklı korunabilmesi ve gelecek nesillere aktarılabilmesi için; uzun zamandır çalışmaları devam Arşiv Sitesi'nin bir an önce inşâ ettirilmesi.

2- Osmanlı dönemi arşiv malzemesi tasnîfinin muayyen bir zaman dilimi içinde bitirilebilmesi için îcâbeden idârî, mâlî ve teknik tedbirlerin bir program dâhilinde ele alınması.

3- Devletin diğer kurum ve kuruluşlarındaki Osmanlı dönemi arşiv malzemesinin, Osmanlı Arşivi'ne devrinin sağlanması.

4- Diğer devletlerdeki Osmanlı dönemi arşiv malzemesinin, en azından fotokopilerinin karşılıklı mübâdele esâsına göre Osmanlı Arşivi'nde toplanması.

5- İstanbul Ataköy'de, 1986'de satın alınan 99 dâirelik lüks ve pahalı lojmanın satılarak, daha uygun bir semtte ve daha çok sayıda personelin istifâde edebileceği lojman sitesi inşâ ettirilmesi veyâ satın alınması.

6- Osmanlı Arşiv Sitesi için tahsis edilen ve sınırları Cankurtaran semtine kadar uzanan Topkapı Sarayı Bahçesi'nde, arşiv sitesi ile birlikte, târihî güzelliği bozmayacak şekilde ve Osmanlı mîmârî üslûbunda; târihe mâlolmuş bir devletin sosyal ve kültürel hizmetlerini yansıtan geniş bir OSMANLI-TÜRK KÜLTÜR MERKEZİ'nin inşâ ettirilmesi. Bu kültür merkezinde bilhassa şu unsurlar yer almalıdır;

- Osmanlı Arşivi Sitesi (Hizmet binâları, depoları ve arşiv müzesi),

- Osmanlı Dönemi El San'atları Sitesi (Hat, Tezhip, Minyatür, Resim, Oymacılık, Dokumacılık gibi san'atlarla ilgili eserler için depolar, hizmet binâları ve teşhir salonları),

- Osmanlı dönemi el yazma ve basma kitapların tamâmını muhâfaza edebilecek ve hizmete sunabilecek bir kütüphâne sitesi (depolar, hizmet binâları, seminer, konferans, sergi salonları),

- Osmanlı-Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Sitesi,

- Osmanlı-Türk Kültür Merkezi'ndeki hizmetlere cevap verebilecek çeşitli atelyeler, laboratuvarlar, matbaa ve mücellithâne,

- Paris ve Londra'da olduğu gibi; hareketli, müzikli, sözlü Osmanlı-Türk Medeniyeti Müzesi tanzim edilmeli; çeşitli siyâsî, kültürel ve sosyal konular ayrı ayrı bölümler hâlinde düzenlenmelidir.

- Binâlardan arta kalacak arâzinin bir bölümüne de Osmanlı dönemi arkeolojik eserlerin yer aldığı bir açık hava müzesi tanzim edilebilir.

Osmanlı-Türk Kültür Merkezi'nin inşâ ettirilmesi ve düzenlenmesi 2886 Sayılı Devlet İhâle Kânûnu ile mümkün değildir. Çünkü, târihî bir mekânda yer alacak ve husûsiyetleri olan bir sitenin planlarının yapılması, inşâ ettirilmesi, düzenlenmesi çok dikkat ve îtinâ ister. O dönemi çok iyi bilen bir ekip çalışması îcâbettirir. Bunun için; Osmanlı Mîmârîsi, Osmanlı Târihi, Osmanlı Arşivi, Osmanlı Güzel San'atları'nda mütehas-sıs olan bir hey'et kurulmalı ve bu hey'et tarafından hazırlanan ve devlet-çe de uygun görülen plana göre dâvet usûlü ihâle ile Osmanlı-Türk Kül-tür Merkezi inşâ ettirilmeli ve düzenlenmelidir.

ARŞIV VE KÜTÜPHANECİLİK MESLEK LİSESİ ÂCİLEN AÇILMALI

Arşivlerimiz, devlet teşkilâtı içinde yerini tam alamamış ve hakiki değeri de tam anlaşılamamıştır. Hâlâ, bâzı devlet müesseselerinde arşiv-

ler; işi bitmiş dosyaların bulunduğu depolar olarak görülmekte ve buralarda da, arşivcilik konusunda bilgi ve tecrübesi olmayan memurlar görevlendirilmektedir. Müesseselerde biriken ve umumiyetle binaların bodrumlarında depolanan arşivlik malzemenin bir kısmı su baskınları, yangınlar, zararlı haşaratın tahribatıyla yok olmuş, bir kısmı da yer darlığı sebebiyle, düzensiz bir ayıklama sonucu SEKA'ya gönderilmiştir. Elde kalanlar ise, arşivci olmayan memurun insaf ve dirayetine terkedilmiştir. Elbette devlet teşkilâtı içinde arşivlerini usûlüne uygun düzenleyenler ve arşivlik malzemeyi itina ile koruyanlar da yok değildir. Ne yazık ki, bunlar çok azdır. Hâl böyle olunca, yetmiş yıllık Cumhuriyet târihimize ışık tutacak ne kadar arşiv malzemesi var ve ne ölçüde sağlıklı korunabilmiştir? Bunları düşünüp de üzülmemek mümkün değildir.

Zararın neresinden dönülürse kârdır. İleride Cumhuriyet târihini yazacakların, Cumhuriyetin idârî, siyâsî, sosyal ve kültürel hayatını inceleyek olanların, bizim nesillere daha fazla beddua etmemeleri için, bir an önce ciddî ve köklü tedbirleri almak mecburiyetindeyiz. Bunun için de; bir defaya mahsus olmak üzere, Cumhuriyetin ilk elli yıllık dönemine âit arşivlik malzeme, tesbit edilecek bir takvime göre ve sıra ile devlet kurum ve kuruluşlarından toptan olarak Ankara'daki Cumhuriyet Arşivi Sitesi'ne hemen alınmalı, arşiv personeli tarafından, ilgili kurum ve kuruluşun elemanları ile birlikte ayıklama ve devri yapılmalıdır. İlk elli yıldan sonra biriken arşivlik malzeme üzerinde de, Başbakanlık Genelgelerine göre düzenleme yapılması sağlanmalıdır.

Fakat bu geçici hâl çâresinin dışında, çok âcil ve lüzumlu gördüğümüz husus; hiç vakit kaybetmeden ARŞİV VE KÜTÜPHANECİLİK MESLEK LİSESİ'nin Ankara'da açılmasıdır. Bu lise, başta Ankara olmak üzere, bütün Türkiye'nin ihtiyacına cevap verecek büyüklükte ve yatılı olmalıdır.

Türkiye'nin arşiv elemanı ihtiyacı tahminî olarak otuzbin kabul edilirse; her yıl bin mezun verecek şekilde, 8 yıllık ilköğretime dayalı olarak 3 yıllık ve üçbin öğrenci kapasiteli bir lise olmalıdır. Böylece otuz yılda arşiv elemanı ihtiyacı tamamlanmış olur ve otuzuncu yıldan sonra da her

yıl bin öğrenci alınarak, öğrenim devamlılığı sağlanmış olur. Üniversite kapılarında yığılan gençlerimizden her yıl binine hizmet alanı açılmış olur.

Bakanlıklar ve Genel Müdürlüklerde istihdam edilmek üzere, üst seviyede arşivcileri de üniversitelerimizin ilgili bölümleri yetiştirmeğe başladığına göre, bu mesele kökten halledilmiş olacaktır.

TÜRKİYE MİLLÎ ARŞİVLER MÜSTEŞARLIĞI'NA İHTİYÂCIMIZ

Arşivlerimizin, devlet teşkilâtı içindeki yerinin ve vazîfelerinin yeniden tesbîti bir zarûret hâline gelmiştir.

Hâlen, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, doğrudan Başbakan'a bağlı olmakla berâber, Başbakan adına Başbakanlık Müsteşarı, onun adına da Müsteşar Yardımcısı'ndan biri arşivlerle ilgilenmektedir. Bilindiği üzere; Başbakanlık Makâmı politik ve bürokratik trafiğin kesif olduğu bir yerdir. Böylesine sıkışık bir çalışma ortamı içinde, hassas ve hassas olduğu kadar da ihtisas isteyen arşiv meselelerine ne ölçüde ilgi gösterilebilir? Başbakanlık Makâmı Müsteşarı ve Yardımcısı ne kadar iyi niyetli olursa olsun, günlük kesif, yorucu bürokrasi çalışmaları içinde, arşiv meselelerine ne kadar zaman ayırabilir ve önüne getirilen meselelere derinliğine nüfuz edebilir? Bir de her hükûmet değişikliğinde Müsteşar ve Yardımcılarının devamlı değiştirildiği düşünülecek olursa, işin ciddiyeti daha da artar.

Böylesine hassa olan ve ihtisas isteyen arşiv müessesesinin istikrarlı hâle gelmesi ve daha verimli hizmetler yapabilmesi için hukûkî bir statüye kavuşturulması lâzımdır.

Âcizâne düşüncemiz şudur:

Cumhûriyet Arşivleri, Cumhûriyetimiz devam ettiği müddetçe gelişecek, genişleyecek ve o ölçüde de problemleri olacak olan bir arşivdir.

Bunun için; merkezi Ankara'da olan müstakil bir Cumhûriyet Arşivleri Genel Müdürlüğü olarak düşünölmeli, teşkilât görev ve yetkileri buna göre yeniden gözden geçirilmelidir.

Osmanlı Arşivi; diğör kurum ve kuruluşlardaki arşiv malzemesi ile Osmanlı topraklarında kurulan devletlerdeki arşiv malzemesi bir araya getirildiğinde 100 km. raf uzunluğunu geçmeyen, gelişme ve genişlemesi sözkonusu olmayan bir arşivdir.

Ancak, Osmanlı Arşivi, altıyüz yıllık bir hükümlranlıktan sonra târihe mâl olmuş bir devletin kültürünün bir parçasıdır. Mâzîden bize intikal eden kültür mîrâsını, parça parça dağınıklıktan kurtarıp bir bütün hâlinde, geniş bir sitede toplama zamanı gelmiştir. Onun için; Osmanlı Arşivi'ne tahsis edilen ve Topkapı Sarayı altlarından başlayıp Cankurtaran semtine kadar uzanan ikiyüzbin metrekairelik sahaya, Topkapı Sarayı ile bütünleşecek şekilde, Osmanlı mîmârisine uygun bir site inşâ edilmeli ve Osmanlı'dan kalan menkul (taşınabilir) kültür mîrâsı, Topkapı Sarayı ile birlikte bu sitede yer almalıdır. Ayrıca; İstanbul'un ve Türkiye'nin muhtelif yerlerinde sağlıksız şartlarda bulunan, Osmanlı dönemi arşiv malzemesi, el san'atlarıyla ilgili eserler, el yazma - basma kitaplar v.s. idâresi altına alan bir "Osmanlı-Türk Kültür Merkezi Genel Müdürlüğü" İstanbul'da kurulmalıdır.

Ankara'da; "Cumhûriyet Arşivleri Genel Müdürlüğü", İstanbul'da; "Osmanlı-Türk Kültür Merkezi Genel Müdürlüğü"nın üstünde bir Makam olarak, doğrudan Başbakan'a bağlı, merkezi Ankara'da; "Türkiye Millî Arşivler Müsteşarlığı" kurulmalıdır. Bu Müsteşarlık; teşkilât, görev ve yetkilerini belirten bir kânunla kurularak devlet teşkilâtındaki yerini almalıdır. Müsteşarlığın bünyesinde yer alacak olan; Cumhûriyet Arşivleri Genel Müdürlüğü ve Osmanlı-Türk Kültür Merkezi Genel Müdürlüğü ayrı ayrı bütçeli ve ayrı ayrı döner sermâyeli olmalıdır.

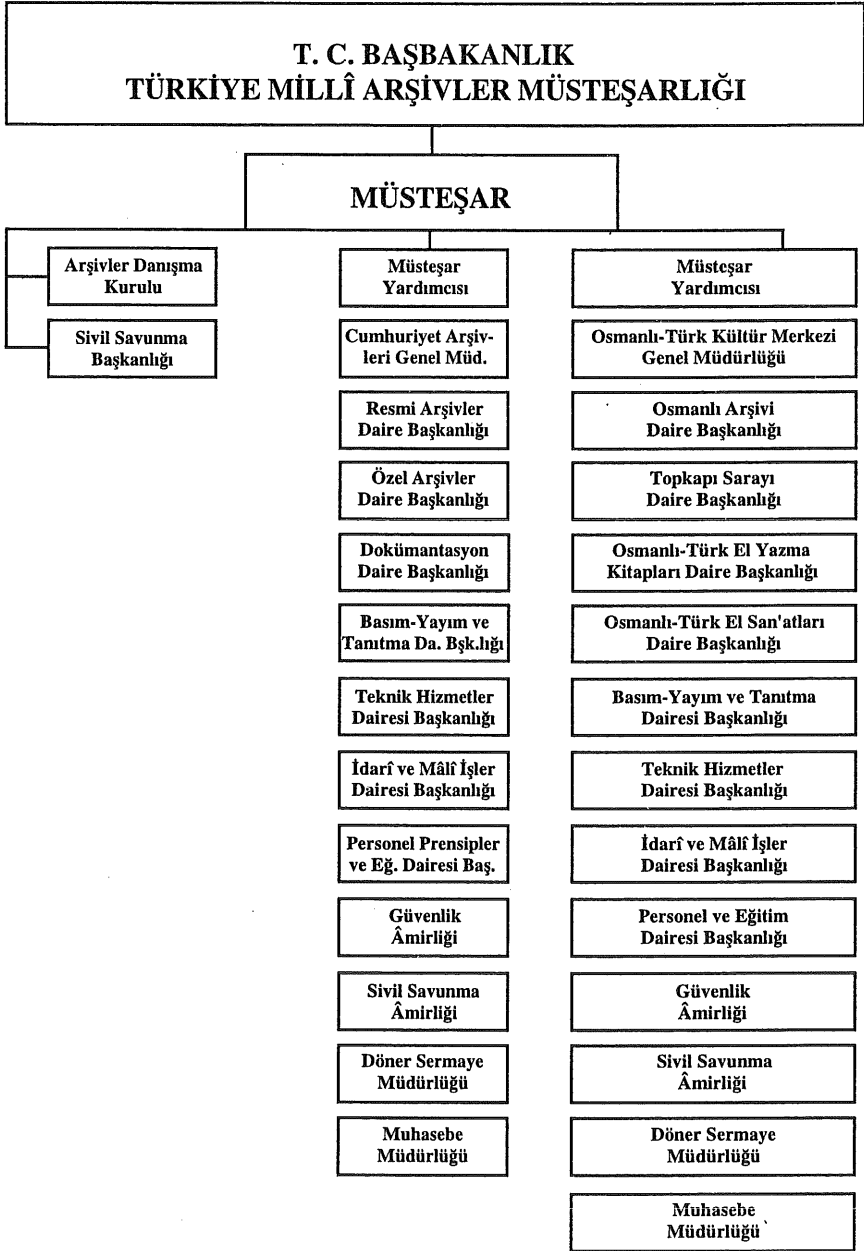
Ayrıca; yine Müsteşarlık bünyesinde bir "Danışma Kurulu" yer almalıdır. Bu Kurul, Türkiye Millî Arşivler Müsteşarı'nın başkanlığında yılın belirli zamanlarında veyâ lüzûmu hâlinde toplanarak, kendisine sunu-

lan konuları inceleyip, görüş ve tavsiyelerini bildirmelidir. Danışma Kurul'nda; Türkiye Millî Arşivler Müsteşarı ile birlikte, iki müsteşar yardımcısı, Cumhûriyet Arşivleri Genel Müdürü, Osmanlı-Türk Kültür Merkezi Genel Müdürü, her iki genel müdürlükten ikişer kıdemli uzman, İçişleri, Dışişleri, Millî Savunma ve Kültür Bakanlıklarından en az müsteşar yardımcısı seviyesinde birer temsilci, Üniversitelerin Osmanlı dönemi ve yakın çağ dönemi târih bölümlerinden, Üniversiteler Arası Kurul tarafından seçilecek beşi asil, beşi yedek olmak üzere on profesör iki yıl müddetle görevlendirilmelidir.

Türkiye Millî Arşivler Müsteşarlığı ve buna bağlı Genel Müdürlükler'in taslak hâlinde hazırlanan teşkilât şeması ekte sunulmaktadır. Bu şema üzerinde çalışmalar yapılarak daha uygun bir hâle getirilebilir.

Türkiye Millî Arşivler Müsteşarlığı ve ona bağlı Cumhuriyet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı-Türk Kültür Merkezi Genel Müdürlüğü'nün en kısa zamanda devlet teşkilâtı içindeki yerlerini alarak daha verimli hizmetler yapmasını ümid ve temenni ediyoruz.

Ek: Teşkilât Şeması

ALTIN ÇİNİ

ALTIN ÇİNİ

KÜTAHYA - TÜRKİYE

ALİ KALFA ÇARŞISI KAT 1, NO: 1-2

TEL: 3560 3731 2412